

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

на допомогу юристу

**ЗЛОЧИНИ
ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ:
матеріали судової практики**

Черкаси 2017

УДК 343.1:343.6
ББК 67.711-912
3 67

*Рекомендовано до друку вченою радою Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького
(протокол № 7 від 12 травня 2017 р.)*

Рецензенти:

Обрусна С. Ю. – доктор юридичних наук, професор кафедри управління у сфері цивільного захисту факультету цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України;

Кузьмінський О. О. – кандидат юридичних наук, адвокат.

Укладачі:

Парамонова О. С. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Кульбашна О. А. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Злочини проти життя та здоров'я особи: матеріали судової практики (на допомогу юристу) / О. С. Парамонова, О. А. Кульбашна. – Черкаси: ФОП Гордієнко Є. І., 2017. – 290 с.

У збірнику наводяться матеріали судової практики з кримінальних справ щодо злочинів проти життя та здоров'я особи, які були узагальнені Верховним Судом України та Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Видання стане у нагоді суддям, працівникам прокуратури, органів внутрішніх справ, науковцям, викладачам, студентам юридичних вищих навчальних закладів, а також усім, хто цікавиться питаннями кримінального права та практики його реалізації.

ISBN 978-966-9730-53-4

ББК 67.711-912

© О. С. Парамонова, О. А. Кульбашна, 2017

Теорію від практики відрізняє лише досвід. Що є теорія? Досвід, накопичений попередніми поколіннями. Що є практика? Досвід, який ми здобуваємо самі.

Не слід нехтувати ані першим, ані другим. Практика, яка не підкріплена теорією, ніколи не буде достатньо ефективною, про що б не велася мова. Чи то робота полководця чи коваля, майстром з великої літери зможе стати лише той, хто засвоїв обидві ці складові.

Валерій Афанасьєв «Сталева опора»

ВІД УКЛАДАЧІВ

Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Виходячи з цього, особливої уваги потребує кримінально-правова охорона найцінніших людських благ – життя та здоров'я, оскільки посягання на них визнаються одними з найнебезпечніших.

Кримінальна відповідальність за вчинення таких злочинів передбачена розділом II Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК, КК України), який має назву «Злочини проти життя та здоров'я особи» (статті 115-145). Під злочинами проти життя та здоров'я особи розуміються суспільно небезпечні та протиправні діяння, що посягають на життя й здоров'я особи, руйнують і спотворюють ці найцінніші блага, а також наражають на небезпеку заподіяння їм шкоди.

Незважаючи на те, що норми кримінального закону, передбачені розділом II КК України, містять велику кількість ознак і досить докладно характеризують різні склади злочинів проти життя та здоров'я, на практиці їх кваліфікація нерідко викликає значні труднощі. Тому брати на себе роль, так би мовити «істини в останній інстанції», неминуче доводиться вищим судовим органам, які, формально роз'яснюючи норми закону, фактично створюють нові норми права.

Виятково важлива роль судової практики як джерела кримінального права пояснюється тим, що норми КК України мають вельми лаконічний характер. Останнє робить, по суті,

неможливим однакове їх застосування судами без додаткових роз'яснень. Лише судовий прецедент може відповісти на питання, яким є конкретний зміст оціночного поняття, використаного законодавцем під час конструювання кримінально-правової норми (наприклад «тяжкі наслідки», «особлива жорстокість» й ін.). Зазначені оціночні поняття (ознаки) – загадка, чітку відповідь на яку можна знайти лише в судовому рішенні, що встановлює відносно них певний стандарт.

Рішення вищих судових органів України у кримінальних справах, а саме Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, є своєрідним видом правових актів, особливою формою юридичної практики, узагальненням досвіду застосування норм кримінального права.

Чому у збірник увійшли матеріали саме цих судів? Як відомо, за роки незалежності України декілька разів удосконалювалася судова система нашої держави, а відповідно змінювалася й роль кожної з вищих судових інстанцій у правозастосуванні.

Так, у Законі України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. було зазначено, що Пленум Верховного Суду України «дає роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства, у разі необхідності визнає нечинними відповідні роз'яснення вищих спеціалізованих судів» (п. 6 ч. 2 ст. 55). Набуваючи форму постанов, роз'яснення Пленуму носили загальний характер і не підміняли закон, проте визначали загальні засади, напрями та межі застосування норм кримінального права.

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., повноваження «надавати методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; надавати спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції» отримав Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Однак 2 червня 2016 р. Верховна Рада України прийняла нову редакцію Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яким, зокрема, запроваджено трирівневу систему судоустрою, створено Верховний Суд та ліквідовано діючі Вищі спеціалізовані

суди, а їх повноваження передано відповідним палатам Верховного Суду. За чинним законом Верховний Суд, як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції України, забезпечує єдність судової практики у порядку та у спосіб, визначені процесуальним законом, та здійснює аналіз судової статистики й узагальнення судової практики.

За час своєї діяльності вищі судові інстанції накопичили позитивний досвід із тлумачення та застосування норм кримінального закону щодо злочинів проти життя та здоров'я особи. Бажання зберегти й поширити цей досвід спонукало укладачів до підготовки цього збірника.

Видання містить матеріали практики Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з питань тлумачення та правозастосування кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, зокрема: Постанови Пленуму; рішення у кримінальних справах у касаційному порядку за 2001-2010 роки; висновки, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 445 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та п. 1 ч. 1 ст. 400¹² КПК України 1960 року за 2012-2015 роки; аналіз судової практики розгляду кримінальних справ про умисне вбивство з кваліфікуючими ознаками; узагальнення кримінальних проваджень про злочини проти життя і здоров'я особи за 2014 рік. Важливо відзначити, що всі матеріали розміщені у збірнику без змістовних перероблень. Зміни внесені лише на рівні редакційної правки.

З урахуванням того, що у процесі кваліфікації злочинів, передбачених розділом II КК України, варто користуватися положеннями низки нормативних актів з регулювання питань охорони й захисту життя та здоров'я особи, у додатках наводяться повнотекстові законодавчі та підзаконні нормативні акти України, ратифіковані міжнародно-правові договори або необхідні витяги з них.

Джерелами, в яких були опубліковані наведені у збірнику матеріали судової практики, є офіційні веб-портали Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

РОЗДІЛ І

ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВИ ПЛЕНУМУ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Про судову практику у справах про необхідну оборону Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 1¹

Закріплене ст. 36 Кримінального кодексу України (далі – КК) право кожного на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання є важливою гарантією реалізації конституційних положень про непорушність прав та свобод людини і громадянина, про невід’ємне право кожної людини на життя, недоторканність її житла й майна, а також забезпечує умови для захисту суспільних інтересів та інтересів держави.

З метою правильного й однакового застосування законодавства про необхідну оборону Пленум Верховного Суду України **постановляє:**

1. При розгляді справ даної категорії судам необхідно беззастережно додержувати вимог ч. 3 ст. 27 Конституції України і ст. 36 КК, враховуючи те, що відповідно до закону кожна особа має право на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання незалежно від можливості уникнути його або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

2. Згідно з ч. 1 ст. 36 КК необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного

¹ Про судову практику у справах про необхідну оборону : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 1 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховного суду України. URL : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/16615720B8E90152C2257AF4005375DD](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/16615720B8E90152C2257AF4005375DD). (Дата звернення : 10.03.2017)

відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Слід мати на увазі, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з'ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну. Перехід використовуваних при нападі знарядь або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання.

При розгляді справ даної категорії суди повинні з'ясувати, чи мала особа, яка захищалася, реальну можливість ефективно відбити суспільно небезпечне посягання іншими засобами із заподіянням нападникові шкоди, необхідної і достатньої в конкретній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання.

3. Суспільно небезпечне посягання на законні права, інтереси, життя і здоров'я людини, суспільні інтереси чи інтереси держави може викликати в особи, яка захищається, сильне душевне хвилювання. Якщо в такому стані вона не могла оцінювати відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту, її дії слід розцінювати як необхідну оборону.

Правомірним слід вважати застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів незалежно від того, якої тяжкості шкода заподіяна тому, хто посягає, якщо воно здійснене для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення.

Якщо при необхідній обороні випадково заподіяно шкоду не причетній до нападу особі, відповідальність може настати залежно від наслідків за заподіяння шкоди через необережність.

За змістом ст. 38 КК до необхідної оборони прирівнюються дії, вчинені під час правомірного затримання та доставлення відповідним органам влади особи, яка вчинила злочин.

4. Згідно з ч. 3 ст. 36 КК перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту, а згідно з ч. 2 ст. 38 КК перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, – умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає

небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за такі дії настає лише у випадках, спеціально передбачених статтями 118 та 124 КК.

Коли при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, заподіяно тяжке тілесне ушкодження, яке спричинило смерть, дії винного за відсутності умислу на позбавлення потерпілого життя належить кваліфікувати за ст. 124 КК.

5. Щоб установити наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не лише відповідність чи невідповідність зброї захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини. Якщо суд визнає, що в діях особи є перевищення меж необхідної оборони, у вирокі слід зазначити, в чому саме воно полягає.

6. Потрібно мати на увазі, що представники влади, працівники правоохоронних органів, члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовці не підлягають кримінальній відповідальності за шкоду, заподіяну при виконанні службових обов'язків по запобіганню суспільно небезпечним посяганням і затриманню правопорушників, якщо вони не допустили перевищення заходів, необхідних для правомірного затримання злочинця.

7. Слід відрізнити необхідну оборону від уявної, під якою розуміється заподіяння шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, але особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, помилково припускала наявність такого посягання.

При уявній обороні кримінальна відповідальність за заподіяну шкоду виключається лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала й не могла усвідомлювати помилковість свого припущення. Питання про те, чи дійсно в особи були підстави для помилкового висновку про наявність суспільно небезпечного посягання, вирішується з урахуванням конкретних обставин справи.

Якщо ж особа в обстановці, що склалася, не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковість свого припущення щодо

реальності суспільно небезпечного посягання, але перевищила межі захисту, який потрібно було застосувати, її дії мають розцінюватись як перевищення меж необхідної оборони. У такому разі кримінальна відповідальність можлива лише за статтями 118 і 124 КК. Коли ж особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реального посягання, її дії кваліфікуються як заподіяння шкоди через необережність.

8. Призначаючи покарання за дії, пов'язані з перевищенням меж необхідної оборони, судам слід суворо додержувати вимог статей 50, 65 КК.

9. Питання про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок перевищення меж необхідної оборони, має вирішуватись у відповідності з вимогами статей 440, 454 ЦК. Враховуючи конкретні обставини справи, ступінь винності того, хто оборонявся, і того, хто нападав, суд може зменшити розмір майнового стягнення. Шкода, заподіяна в стані необхідної оборони без перевищення меж останньої, відшкодуванню не підлягає.

10. Оскільки відповідно до ст. 11 КК злочином є суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), не утворюють стану необхідної оборони дії, спрямовані на припинення правопорушення та заподіяння шкоди, яке хоча формально й містить ознаки злочину, але через малозначність не становить суспільної небезпеки.

11. Судовій палаті з кримінальних справ, Військовій судовій колегії Верховного Суду України, апеляційним судам з метою забезпечення суворого додержання законодавства, яке гарантує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань, належить періодично вивчати й узагальнювати практику розгляду судами кримінальних справ про злочини проти життя і здоров'я громадян та вживати заходів до усунення виявлених недоліків.

12. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 28 червня 1991 р. № 4 «Про практику застосування судами законодавства, яке забезпечує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань».

Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи

Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 7 лютого 2003 р. № 2²

Відповідно до статей 3 і 27 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Право на життя є невід'ємним правом людини. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

Суди України в цілому додержують вимог законодавства, яке регулює відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи. Разом з тим є випадки, коли під час судового розгляду справ цієї категорії допускаються порушення як матеріального, так і процесуального закону.

З метою забезпечення правильного й однакового застосування законодавства при розгляді справ про злочини проти життя та здоров'я особи Пленум Верховного Суду України **постановляє:**

1. Звернути увагу судів на необхідність суворого додержання вимог законодавства, що передбачає відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи.

Однією з важливих гарантій здійснення проголошеного статтями 3 і 27 Конституції права людини на життя і здоров'я є беззастережне виконання судами вимог кримінально-процесуального закону щодо забезпечення прав потерпілих від зазначених злочинів.

У справах про злочини даного виду суди зобов'язані як установлювати вину підсудних та призначати їм необхідне й достатнє для їх виправлення та попередження нових злочинів покарання, так і вживати всіх необхідних заходів до повного відшкодування заподіяної потерпілим матеріальної та моральної шкоди.

2. При призначенні покарання відповідно до статей 65-69 Кримінального кодексу України (далі – КК) суди мають ураховувати ступінь тяжкості вчиненого злочину, сукупність усіх

² Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховного суду України: URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/CA4A188D3AC53B76C2257B33005C97A9](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/CA4A188D3AC53B76C2257B33005C97A9). (Дата звернення: 10.03.2017)

обставин, що його характеризують (форма вини, мотив, спосіб, характер вчиненого діяння, ступінь здійснення злочинного наміру, тяжкість наслідків тощо), особу винного й обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Відповідно до ч. 1 ст. 64 КК довічне позбавлення волі призначається лише у випадках, спеціально передбачених цим Кодексом, і за умови, що суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Призначення цього покарання повинне мотивуватись у вирокі з обов'язковим наведенням обставин, які, на думку суду, перешкоджають застосуванню позбавлення волі на певний строк. Якщо винуватими у вчиненні злочину визнано кількох осіб, яким призначається довічне позбавлення волі, у вирокі мають бути окремо наведені відповідні мотиви щодо кожної з них.

3. У разі, коли до кримінальної відповідальності притягнуто кількох осіб, які діяли спільно з умислом, спрямованим на позбавлення життя потерпілого чи заподіяння шкоди його здоров'ю, належить з'ясувати і зазначити у вирокі характер їхніх дій, ступінь участі у вчиненні злочину кожної з них. Дії осіб, які безпосередньо брали участь у позбавленні життя потерпілого або заподіянні шкоди його здоров'ю, потрібно кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за умисне вбивство чи умисне заподіяння шкоди здоров'ю, а дії організаторів, підбурювачів і пособників, які не були співвиконавцями злочинів, – за тими ж статтями з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК.

При ексцесі виконавця, тобто коли один із співучасників вийшов за межі домовленості щодо обсягу злочинних дій і вчинив більш тяжкий або інший злочин (наприклад, при домовленості заподіяти потерпілому тілесні ушкодження позбавив його життя), за цей злочин повинен відповідати лише його виконавець, а інші особи – за злочини, вчинені ними в межах домовленості.

4. Особа, яка добровільно відмовилась від убивства потерпілого або заподіяння шкоди його здоров'ю, підлягає кримінальній відповідальності лише за умови, що фактично вчинене нею діяння містить склад іншого злочину. У цьому разі інші співучасники злочину відповідно до ч. 1 ст. 31 КК несуть відповідальність за готування до того злочину або замах на той злочин, від вчинення якого добровільно відмовився виконавець.

Якщо ж відмова мала місце вже після вчинення дій, які особа вважала за необхідне виконати для доведення злочину до кінця, але його не було закінчено з причин, що не залежали від її волі, діяння

належить кваліфікувати відповідно до ч. 2 ст. 15 КК як закінчений замах на злочин, який особа бажала вчинити. При цьому треба мати на увазі, що замах на злочин може бути вчинено лише з прямим умислом (коли особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки і бажає їх настання).

5. Умисне позбавлення життя двох або більше осіб кваліфікується за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК за умови, що їх убивство охоплювалось єдиним умислом винного. Для такої кваліфікації не має значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим при позбавленні життя кожного з потерпілих. Якщо ці мотиви передбачені як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК.

Наявність розриву в часі при реалізації єдиного умислу на вбивство двох або більше осіб значення для кваліфікації злочину за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК не має.

6. Під убивством малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК) розуміється умисне позбавлення життя особи, якій не виповнилося 14 років. Ця кваліфікуюча ознака наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, або припускав це, або за обставинами справи повинен був і міг це усвідомлювати.

Умисне вбивство жінки, яка перебувала у стані вагітності, за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК кваліфікується за умови, що винний заздалегідь знав про такий стан потерпілої.

7. Відповідальність за умисне вбивство заручника (п. 3 ч. 2 ст. 115 КК) настає за умови, що потерпілий був заручником (тобто особою, яка була захоплена чи трималася з метою спонукати її родичів, державну або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення) і винна особа це усвідомлювала.

Дії кваліфікуються як умисне вбивство заручника незалежно від того, чи була винна особа причетною до вчинення злочину, передбаченого ст. 147 КК. Разом з тим мотив такого вбивства повинен мати зв'язок із даним злочином (це можуть бути бажання спонукати зазначених у ст. 147 КК осіб, установу, підприємство, організацію до вчинення чи утримання від вчинення певних дій, помста за невиконання висунутих вимог, прагнення приховати захоплення чи тримання заручника або інший злочин, вчинений під час їх здійснення, тощо).

Дії особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 147 КК, і умисно вбила заручника, мають кваліфікуватися за ч. 2 цієї статті за ознакою спричинення тяжких наслідків і за п. 3 ч. 2 ст. 115 КК.

8. Умисне вбивство визнається вчинним з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК), якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю, тощо), психічних чи моральних (шляхом згнєблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глуmlinня тощо) страждань, а також якщо воно було поєднане із глуmlinням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань.

Не можна кваліфікувати умисне вбивство за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК на тій підставі, що винна особа в подальшому з метою приховання цього злочину знищила або розчленувала труп.

Умисне вбивство, вчинене у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), або матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК), або при перевищенні меж необхідної оборони чи в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК), кваліфікується тільки за цими статтями КК, навіть якщо воно й мало ознаки особливої жорстокості.

9. Як учинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК), умисне вбивство кваліфікується за умови, що винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує такий спосіб убивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей. При цьому небезпека для життя інших людей має бути реальною.

У разі, коли винний, позбавляючи життя певну особу, помилково вважав, що робить це таким способом, який є небезпечним для життя потерпілого та інших людей, в той час як той фактично небезпечним не був, вчинене належить кваліфікувати як замах на вчинення злочину, передбаченого п. 5 ч. 2 ст. 115 КК.

Якщо при умисному вбивстві, вчиненому небезпечним для життя багатьох осіб способом, позбавлено життя й іншу особу (інших осіб), злочин кваліфікується за пунктами 1 і 5 ч. 2 ст. 115 КК, а якщо заподіяно шкоду її (їх) здоров'ю, – за п. 5 ч. 2 ст. 115

КК та відповідними статтями цього Кодексу, що передбачають відповідальність за умисне заподіяння тілесних ушкоджень.

10. За п. 6 ч. 2 ст. 115 КК як учинене з корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього злочину.

Як учинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо).

У разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу, вимагання, незаконного заволодіння транспортним засобом дії винного кваліфікуються за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК і статтею, якою передбачено відповідальність за злочинне заволодіння майном (ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 289 КК).

Якщо умисел на заволодіння майном виник у винного після вбивства, вчиненого з інших мотивів, кваліфікація його дій за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК виключається.

11. Як умисне вбивство з хуліганських мотивів за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК дії винного кваліфікуються, коли він позбавляє іншу особу життя внаслідок явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу.

Якщо крім убивства з хуліганських мотивів винний вчинив ще й інші хуліганські дії, що супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, вчинене кваліфікується за п. 7 ч. 2 ст. 115 і за відповідною частиною ст. 296 КК.

Не можна кваліфікувати як вчинене з хуліганських мотивів умисне вбивство під час сварки чи бійки, яку розпочав сам потерпілий, а так само з ревнощів, помсти чи з інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих стосунків, навіть якщо при цьому було порушено громадський порядок.

12. Відповідальність за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку настає, якщо злочин вчинено з метою не допустити чи перепинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним зазначеного обов'язку, змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства.

Виконання службового обов'язку – це діяльність особи, яка входить до кола її повноважень, а громадського обов'язку – здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи вчинення інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (наприклад, перепинення правопорушення, повідомлення органів влади про злочин або про готування до нього).

Близькі родичі в розумінні п. 8 ч. 2 ст. 115 КК – це батьки, один із подружжя, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки (п. 11 ст. 32 Кримінально-процесуального кодексу України; далі – КПК).

Хуліганство й наступне вбивство особи, яка перепиняла ці дії, належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 296 і п. 8 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів, захисника чи представника особи або їх близьких родичів, начальника військової служби чи іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, за наявності відповідних підстав належить кваліфікувати тільки за статтями 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443 КК. Разом з тим, коли умисне вбивство зазначених осіб чи замах на нього вчинені за інших обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, дії винної особи додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами цієї статті.

13. За п. 9 ч. 2 ст. 115 КК настає відповідальність за умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення.

Для кваліфікації умисного вбивства як такого, що вчинене з метою приховати інший злочин, не має значення, чи був винний

причетним до злочину, який приховується. Якщо він вчинив умисне вбивство з метою приховати раніше вчинений ним злочин, його дії кваліфікуються за тією статтею КК, якою передбачено відповідальність за приховуваний злочин, та за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

Дії винного, який вчинив умисне вбивство з метою приховати злочин іншої особи, додатково кваліфікувати ще й за ст. 396 КК не потрібно. Якщо вбивство з метою приховання злочину, вчиненого іншою особою, було заздалегідь обіцяне, відповідальність настає за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК і за пособництво в тому злочині, який приховувався.

Дії винного кваліфікуються як умисне вбивство з метою полегшити вчинення іншого злочину незалежно від того, був цей злочин вчинений чи ні.

14. Умисне вбивство тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК, якщо воно було поєднане зі зґвалтуванням потерпілої особи або насильницьким задоволенням із нею статевої пристрасті неприродним способом, тобто мало місце в процесі вчинення зазначених злочинів чи одразу ж після нього. При цьому злочинні дії кваліфікуються і за ч. 4 ст. 152 чи ч. 3 ст. 153 КК або ще й за відповідною частиною ст. 15 КК.

Умисне вбивство з метою задовольнити статеву пристрасть із трупом також тягне відповідальність за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК.

У випадках, коли особу було умисно вбито через певний час після її зґвалтування чи насильницького задоволення з нею статевої пристрасті неприродним способом з метою їх приховання, дії винного кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами ст. 152 або ст. 153 та п. 9 ч. 2 ст. 115 КК.

15. Умисне вбивство, вчинене на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК), – це умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх.

Якщо замовлення умисного вбивства мало форму угоди, відповідальність за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК настає незалежно від того, коли були вчинені обіцяні виконавцеві дії – до чи після вбивства, виконав чи не виконав замовник свою обіцянку, збирався він це робити чи ні.

До дій матеріального характеру, зокрема, належать сплата виконавцеві винагороди за вчинення вбивства, передача чи збереження прав на майно, звільнення від майнових зобов'язань тощо. Під діями нематеріального характеру розуміються будь-які дії, вчинення чи невчинення яких безпосередньо не пов'язане з матеріальними інтересами виконавця вбивства.

У випадках, коли умисне вбивство на замовлення вчинюється з метою одержання від замовника грошей, матеріальних цінностей чи інших вигод матеріального характеру (тобто з корисливих мотивів), дії виконавця кваліфікуються за пунктами 6 і 11 ч. 2 ст. 115 КК.

Замовник умисного вбивства залежно від конкретних обставин справи повинен визнаватись або підбурювачем, або організатором злочину (якщо тільки він не є його співвиконавцем). Його дії належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 27, п. 11 ч. 2 ст. 115 КК, а за наявності до того підстав – і за іншими пунктами цієї статті (наприклад, за п. 6 – якщо виконавець позбавив особу життя з метою одержання вигод матеріального характеру, за п. 12 – коли вбивство було замовлено групі осіб). Дії замовника умисного вбивства, який одночасно був і співвиконавцем цього злочину, кваліфікуються за пунктами 11 і 12 ч. 2 ст. 115 КК як умисне вбивство, вчинене на замовлення за попередньою змовою групою осіб, а за наявності до того підстав – і за іншими пунктами цієї статті.

Якщо замовник, який не є співвиконавцем убивства, керувався корисливими, а виконавець – іншими мотивами, дії замовника кваліфікуються за відповідною частиною ст. 27, пунктами 6 і 11 ч. 2 ст. 115 КК.

Відповідальність за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК настає лише у випадках, коли замовляється саме умисне вбивство особи, а не якийсь інший насильницький злочин щодо неї. Якщо замовник доручив заподіяти потерпілому тілесні ушкодження, а виконавець умисно вбив його, замовник несе відповідальність за співучасть у тому злочині, який він організував чи до вчинення якого схилив виконавця, а останній – за той злочин, який він фактично вчинив.

У разі, коли виконавець погодився позбавити потерпілого життя, але з причин, що не залежали від його волі, умисел на вбивство до кінця не довів, дії замовника залежно від конкретних обставин справи кваліфікуються як співучасть у готуванні до умисного вбивства на замовлення чи в замаху на вчинення цього злочину.

16. Вчиненим за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч. 2 ст. 115 КК) умисне вбивство вважається тоді, коли в позбавленні потерпілого життя брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовилися про спільне його виконання.

За цей злочин несуть відповідальність і ті особи, котрі хоча й не вчинювали дій, якими безпосередньо була заподіяна смерть потерпілому, але, будучи об'єднаними з іншими співвиконавцями вбивства єдиним умислом, спрямованим на позбавлення потерпілого життя, виконали хоча б частину того обсягу дій, який група вважала необхідним для реалізації цього умислу. З урахуванням конкретних обставин справи та змісту спільного умислу осіб, що вчинюють убивство за попередньою змовою, до таких дій належать: застосування на початку нападу насильства щодо потерпілого з метою приведення його у безпорадний стан з тим, щоб інший співучасник, скориставшись таким станом, заподіяв потерпілому смерть; подолання опору потерпілого з метою полегшити заподіяння йому смерті іншим співучасником; усунення певних перешкод, що в конкретній ситуації заважають іншій особі заподіяти потерпілому смерть або істотно ускладнюють це; надання особі, яка згідно з домовленістю заподіює смерть потерпілому, конкретної допомоги під час учинення вбивства (у вигляді порад, передачі зброї тощо); ведення спостереження за потерпілим, іншими особами чи обстановкою безпосередньо перед убивством або під час його вчинення з метою забезпечити реалізацію спільного умислу тощо.

Якщо учасники групи діяли узгоджено щодо декількох осіб, хоча кожен із них позбавив життя одного потерпілого, дії кожного зі співучасників розглядаються як умисне вбивство двох або більше осіб, вчинене за попередньою змовою, і кваліфікуються за пунктами 1 і 12 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство, вчинене організованою групою, також кваліфікується за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК. У разі, коли група осіб, яка вчинила за попередньою змовою умисне вбивство, являла собою злочинну організацію, озброєну банду, терористичну групу чи терористичну організацію, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, організовану групу, створену з метою тероризування у виправних установах засуджених чи нападу на адміністрацію цих установ, відповідальність учасників групи настає за п. 12 ч. 2 ст. 115 та відповідно за ч. 1 ст. 255, ст. 257, ч. 3 або ч. 4 ст. 258, ч. 5 ст. 260, ст. 392 КК.

17. За п. 13 ч. 2 ст. 115 КК кваліфікуються дії особи, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком убивства, передбаченого статтями 116-118 цього Кодексу. Відповідальність за повторне умисне вбивство настає незалежно від того, чи була винна особа раніше засуджена за перший злочин, вчинила вона закінчене вбивство чи готування до нього або замах на нього, була вона виконавцем чи іншим співучасником злочину.

Якщо винний не був засуджений за раніше вчинене вбивство чи готування до нього або замах на нього, ці його дії підлягають самостійній кваліфікації, а повторно вчинене вбивство кваліфікується за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК. Окремо кваліфікуються діяння й у випадках, коли спочатку було вчинено закінчене умисне вбивство, а потім – готування до такого ж злочину чи замах на нього.

При вчиненні декількох умисних убивств за обтяжуючих обставин, передбачених різними пунктами ч. 2 ст. 115 КК, дії винного кваліфікуються за цими пунктами та за п. 13 ч. 2 зазначеної статті з урахуванням повторності.

Вбивство не може кваліфікуватися за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, коли судимість за раніше вчинене вбивство знята чи погашена в установленому законом порядку, коли на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до відповідальності за перший злочин, а у випадку, передбаченому ч. 4 ст. 49 КК, – коли особа була звільнена судом від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Під раніше вчиненим умисним вбивством розуміються не тільки вбивства, кваліфіковані за ст. 115 КК 2001 р. чи статтями 94 і 93 КК 1960 р., а й убивства, відповідальність за які передбачена іншими статтями КК (статті 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443 КК 2001 р. чи відповідні статті КК 1960 р.).

Судам слід мати на увазі, що при співучасті в убивстві така кваліфікуюча ознака цього злочину, як вчинення його особою, що раніше вчинила умисне вбивство, повинна враховуватися при кваліфікації дій тільки тих співучасників, яких ця ознака стосується.

18. При засудженні особи за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК покарання за кожним пунктом цієї статті окремо не призначається. Проте при його призначенні необхідно враховувати наявність у діях винного декількох кваліфікуючих ознак умисного вбивства як обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину.

19. У випадках, коли винна особа, вчинюючи умисне вбивство, керувалась не одним, а декількома мотивами, судам належить з'ясувати, який із них був домінуючим, і кваліфікувати злочинні дії за тим пунктом ч. 2 ст. 115 КК, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву. Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій винної особи і за кількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство.

20. Умисне вбивство без кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, а також без ознак, передбачених статтями 116-118 КК, зокрема в обопільній сварці чи бійці або з помсти, ревнощів, інших мотивів, викликаних особистими стосунками винного з потерпілим, підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 115 КК.

21. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини слід кваліфікувати за ст. 117 КК, якщо воно вчинене під час пологів або одразу ж після них. Вчинення цих дій через деякий час після пологів за відсутності кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, тягне відповідальність за ч. 1 зазначеної статті.

22. Для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), суди повинні ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки. Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю.

Якщо винний діяв з умислом на вбивство, тривалість часу, що минув з моменту заподіяння ушкоджень до настання смерті потерпілого, для кваліфікації злочину як умисного вбивства значення не має.

23. Потрібно мати на увазі, що суб'єктивна сторона вбивства або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, відповідальність за

які передбачено статтями 116 і 123 КК, характеризується не лише умислом, а й таким емоційним станом винного, який значною мірою знижував його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними. Необхідною умовою кваліфікації дій винного за зазначеними статтями є сильне душевне хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знуцання чи тяжкої образи з боку потерпілого. Насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень або побоїв, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним (наприклад, погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди). До тяжкої образи слід відносити явно непристойну поведінку потерпілого, що особливо принижує гідність чи ганьбить честь винного або близьких йому осіб.

У випадках, коли вбивство вчинено або тяжке тілесне ушкодження заподіяно після того, як стан сильного душевного хвилювання минув, дії винного потрібно кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за вчинення зазначених злочинів без пом'якшуючих обставин. Неправомірною поведінкою потерпілого в такому разі може бути визнана обставиною, що зменшує суспільну небезпечність злочину і пом'якшує покарання винного.

24. Відповідальність за ст. 118 або ст. 124 КК за вбивство чи заподіяння тяжкого тілесного ушкодження в разі перевищення меж необхідної оборони або перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, настає лише за умови, що здійснений винним захист явно не відповідав небезпечності посягання чи обставинці, яка склалася.

25. За заподіяння (умисно або через необережність) середньої тяжкості чи легкого тілесного ушкодження у стані сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірною поведінкою потерпілого, або в разі перевищення меж необхідної оборони чи перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, кримінальної відповідальності чинним КК не встановлено.

26. У випадках, коли особа, яка позбавила потерпілого життя чи заподіяла йому тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своїх дій чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення (злочинна самовпевненість), або ж не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була й могла їх передбачити (злочинна недбалість), її дії слід

розглядати як убивство через необережність чи заподіяння необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження і кваліфікувати відповідно за ст. 119 чи ст. 128 КК.

Не можна, зокрема, розглядати як умисне вбивство випадки, коли смерть потерпілого настала від ушкодження, одержаного при падінні від поштовху чи удару, якщо винний не бажав або свідомо не припускав настання таких наслідків. Такі дії, залежно від змісту суб'єктивної сторони злочину, можуть кваліфікуватись як убивство через необережність чи як умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого.

Якщо при згвалтуванні чи замаху на цей злочин винний заподіяв потерпій особі смерть через необережність (наприклад, якщо потерпіла вистригнула з вікна будинку або із транспортного засобу під час руху останнього й одержала смертельні ушкодження), його дії охоплюються ч. 4 ст. 152 КК (як згвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки) і додаткової кваліфікації за ст. 119 КК не потребують.

Вбивство чи заподіяння тілесних ушкоджень внаслідок злочинної самовпевненості необхідно відмежовувати від учинення цих діянь із непрямим умислом (коли винна особа передбачала і свідомо припускала настання відповідних наслідків, не розраховуючи при цьому на якісь конкретні обставини, які могли б його відвернути), а вбивство чи заподіяння тілесних ушкоджень внаслідок злочинної недбалості — від невинного заподіяння шкоди (коли особа не передбачала настання відповідних наслідків, не повинна була і (або) не могла його передбачати).

27. Звернути увагу судів на те, що відповідно до ст. 76 КПК для встановлення причин смерті, тяжкості й характеру тілесних ушкоджень призначення експертизи є обов'язковим. При цьому слід враховувати, що визначення наявності ознак особливої жорстокості, мучення, мордування, катування, знівечення обличчя є компетенцією суду. Встановлювати ж, чи є знівечення обличчя непоправним, необхідно за допомогою судово-медичної експертизи.

Водночас треба мати на увазі, що висновки судово-медичних експертиз містять лише медичну оцінку наслідків злочинного діяння і саме в такому розумінні вони повинні оцінюватися судами при вирішенні питання про доведеність винуватості особи у злочині, обставин його вчинення та про його кримінально-правову кваліфікацію.

Для з'ясування, чи вчинено діяння в стані сильного душевного хвилювання, суди мають призначати психолого-психіатричну експертизу.

28. Відповідальність за ч. 1 ст. 120 КК за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство настає за умови, що потерпілий вчинив відповідні дії внаслідок жорстокого поводження з ним, шантажу, примушування до вчинення протиправних дій або систематичного приниження його людської гідності винним.

Під жорстоким поводженням слід розуміти безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо). Систематичним приниженням людської гідності є тривале принизливе ставлення до потерпілого (постійні образи, глуmlinня над ним тощо).

29. Вирішуючи цивільний позов у кримінальній справі про відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, заподіяної внаслідок смерті, каліцтва або іншого ушкодження здоров'я потерпілого (витрат на лікування, посилене харчування, протезування, сторонній догляд, поховання тощо), суди повинні керуватися відповідним цивільним законодавством і виходити з роз'яснень із цих питань, які містяться в постановках Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» та від 31 березня 1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» з наступними змінами.

30. Відповідно до вимог статей 23 і 232 КПК судам необхідно з'ясовувати причини й умови, що сприяли вчиненню вбивств чи заподіяння тілесних ушкоджень, реагувати окремими ухвалами (постановами) на недоліки в запобіганні протиправній поведінці осіб та невжиття передбачених законом заходів за заявами громадян про факти посягання на їх життя та здоров'я.

31. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 р. № 1 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини» з наступними змінами.

**РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ
У КАСАЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ
ЗА 2001 – 2010 РОКИ
(витяги)³**

Злочини проти життя особи

1. Кваліфікуючу ознаку, передбачену п. «а» ст. 93 КК*, та рішення про конфіскацію майна засудженого з вироку виключено, оскільки суд помилково дійшов висновку про те, що умисне вбивство двох осіб було вчинено з корисливих мотивів.

*Ухвала
колегії суддів палати з кримінальних справ
Верховного Суду України
від 9 серпня 2001 р.*

Вироком судової колегії в кримінальних справах Вінницького обласного суду від 31 травня 2001 р. Т. визнано винним в умисному вбивстві двох осіб з корисливих мотивів і засуджено за пунктами «а», «г» ст. 93 КК на 14 років позбавлення волі у виправно-трудовій колонії посиленого режиму з конфіскацією всього майна.

Як визнав суд, 11 січня 2001 р. Т. протягом дня розпивав спиртні напої у будинку своїх двоюрідних братів М.М. та М.А., яким він неодноразово давав гроші в борг. Тоді ж М.М. на вимогу Т. повернув йому частину боргу в сумі 20 грн., після чого останній пішов додому.

Того ж дня приблизно о 20-й годині в помешкання до Т. прийшов М.А. і почав вимагати від нього повернуті його братом 20 грн., внаслідок чого між ними виникла суперечка з цього приводу, але Т. гроші не дав і М.А. пішов додому.

³ Використано матеріали судової практики, розташовані на офіційному веб-порталі Верховного суду України : Судова практика [Електронний ресурс] // Рішення у кримінальних справах у касаційному порядку. URL : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/970B85AFA2869152C2257B4B002E218A](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/970B85AFA2869152C2257B4B002E218A). (Дата звернення: 10.03.2017).

* За Кримінальним кодексом України 1960 року : стаття 93 – умисне вбивство при обтяжуючих обставинах; пункт «а» статті 93 – умисне вбивство з корисливих мотивів.

Перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, Т. з корисливих мотивів, маючи намір зберегти за собою можливість користуватися повернутим боргом, а також з метою помсти за систематичні образи з боку братів, вирішив позбавити їх життя.

Приблизно о 21-й годині він прийшов до помешкання братів, де в кухні на ліжку спав М.А., а на печі – М.М., які перебували в стані алкогольного сп'яніння. Реалізуючи свій умисел, Т. узяв чавунні колосники від груби і з метою вбивства почав завдавати ними удари по голові та обличчю М.А., внаслідок чого той від одержаних тілесних ушкоджень, не підіймаючись із ліжка, помер.

Після вбивства М.А., продовжуючи свій умисел, Т. узяв чавунну конфорку від плити, заліз на піч і з метою позбавлення життя М.М. почав бити його конфоркою по голові, обличчю та в різні частини тіла, внаслідок чого останній від одержаних тілесних ушкоджень помер на місці події.

Розглянувши касаційні скарги засудженого та адвоката, які порушили питання про перекваліфікацію дій Т. на ст. 95 КК, та перевіривши матеріали справи, колегія суддів задовольнила скарги частково, зазначивши таке.

Висновок суду про доведеність вини Т. в умисному вбивстві братів М. ґрунтується на досліджених у судовому засіданні й викладених у вирокі доказах. Т., котрий не заперечував своєї вини, пояснив, що вчинив цей злочин на ґрунті особистих неприязних стосунків, оскільки потерпілі ображали його, знущалися над ним. Винуватість Т. підтверджена також показаннями свідків, висновками численних експертів, іншими матеріалами справи. Проаналізувавши ці докази в їх сукупності, суд дав їм належну оцінку й обґрунтовано визнав Т. винним в умисному вбивстві двох осіб – братів М. Кваліфікація його дій за п. «г» ст. 93 КК є правильною.

Разом з тим суд безпідставно визнав, що Т. вчинив цей злочин з корисливих мотивів.

Як свідчать матеріали справи і зазначено у вирокі, Т. не був боржником перед братами М., навпаки, останні постійно позичали гроші в нього. Сварка з ними виникла саме з приводу того, що вони не повертали йому боргу. Отже, висновок суду про те, що засуджений позбавив життя братів М. з корисливих мотивів, нічим не підтверджено. Зазначивши у вирокі, що Т. вчинив вбивство з корисливих мотивів, суд свій висновок не мотивував.

Вирішуючи питання про мотив злочинних дій Т. щодо потерпілих М., колегія суддів визнала, що він убив їх із помсти, на

грунті особистих неприязних стосунків. Фактичні обставини справи свідчать, що потерпілі постійно ображали Т. і знущалися над ним. Під час спільного розпивання спиртних напоїв, коли вони знову образили його і вчинили сварку з приводу боргу, який не бажали повертати, він позбавив їх життя. У зв'язку з цим вирок щодо Т. підлягає зміні з виключенням із нього п. «а» ст. 93 КК, який передбачає кваліфікуючу ознаку умисного вбивства – вчинення його з корисливих мотивів.

Доводи засудженого та захисника про те, що Т. під час позбавлення потерпілих життя перебував у стані сильного душевного хвилювання, є безпідставними. Як свідчать фактичні обставини справи, і цього не заперечував сам засуджений, він позбавив потерпілих життя в той час, коли останні спали. Отже, у справі немає доказів того, що, заподіюючи потерпілим численні тілесні ушкодження в різні частини тіла, Т. перебував у стані сильного душевного хвилювання. Тому колегія суддів не знайшла підстав для перекваліфікації злочинних дій Т. на ст. 95 КК, про що порушувалося питання в касаційних скаргах.

Щодо призначеного Т. покарання визнано, що воно є справедливим, відповідає вимогам ст. 39 КК і підстав для його пом'якшення з урахуванням зміни, внесеної у вирок касаційним судом, немає.

З урахуванням наведеного, колегія суддів касаційні скарги засудженого й адвоката задовольнила частково, вирок судової колегії в кримінальних справах Вінницького обласного суду від 31 травня 2001 р. щодо Т. змінила — виключила з нього рішення про кваліфікацію дій Т. за п. «а» ст. 93 КК і про застосування до нього додаткового покарання у вигляді конфіскації майна.

2. Дії засудженого, який вчинив умисне вбивство однієї особи й замах на вбивство ще двох осіб, безпідставно кваліфіковано лише за ст. 17, п. «г» ст. 93 КК України як замах на позбавлення життя декількох осіб.

*Ухвала
колегії суддів палати з кримінальних справ
Верховного Суду України
від 28 серпня 2001 р.*

Вироком судової колегії в кримінальних справах Луганського обласного суду від 8 червня 2001 р. М. засуджено за

ст. 17, п. «г» ст. 93 КК* на 15 років позбавлення волі з відбуванням перших трьох років у тюрмі, а решти – у виправно-трудовій колонії посиленого режиму.

М. визнано винним у тому, що 19 листопада 2000 р. він, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, під час бійки, керуючись мотивами помсти, з метою вбивства вдарив Д. вилами у голову, чим позбавив його життя.

Продовжуючи злочинні дії, спрямовані на вбивство ще двох осіб, М. завдав удар вилами в ліву бокову частину грудної клітки Б.І., заподіявши йому тяжкі тілесні ушкодження, а коли останній разом зі своїм братом Б.В. почав тікати з місця події, М. з вилами в руках намагався наздогнати їх, але умисел до кінця не довів, оскільки потерпілим вдалося втекти і Б.І. було своєчасно надано медичну допомогу.

Розглянувши касаційне подання прокурора, в якому порушено питання про скасування вироку і направлення справи на додаткове розслідування, колегія суддів задовольнила його з таких підстав.

Відповідно до обвинувального висновку та вироку суду М. вчинив умисне вбивство Д., а також замах на вбивство Б.І. та Б.В. Ці його дії кваліфіковано за ст. 17, п. «г» ст. 93 КК як замах на вбивство двох і більше осіб. Така кваліфікація означає, що злочини, за які М. засуджено, є незакінченими. Проте це суперечить обставинам справи, наведеним в обвинувальному висновку та вироку, де стверджується, що один із потерпілих, а саме Д., був позбавлений життя.

За таких обставин колегія суддів касаційне подання прокурора задовольнила, вирок судової колегії з кримінальних справ Луганського обласного суду від 8 червня 2001 р. щодо М. скасувала, а справу повернула прокурору Луганської області на додаткове розслідування, зазначивши, що при кваліфікації вчиненого необхідно виходити з того, що в разі, коли при реалізації умислу на вбивство двох або більше осіб було позбавлено життя лише одну з них, цей склад злочину є закінченим і повинен мати самостійну кваліфікацію.

* За Кримінальним кодексом України 1960 року : стаття 93 – умисне вбивство при обтяжуючих обставинах; пункт «г» статті 93 – умисне вбивство двох або більше осіб.

3. Висновок суду про те, що потерпілий, захищаючи себе і своє майно від нападу озброєного злочинця, не перебував у стані необхідної оборони, визнано помилковим.

*Ухвала
колегії суддів палати з кримінальних справ
Верховного Суду України
від 23 жовтня 2001 р.*

Вироком Маріїнського районного суду Донецької області від 22 лютого 2001 р. А.В. засуджено за ч. 3 ст. 101 КК* на п'ять років позбавлення волі у виправно-трудовій колонії посиленого режиму.

Ухвалою судової колегії в кримінальних справах Донецького обласного суду від 18 травня 2001 р. цей вирок залишено без зміни.

А.В. визнано винним у тому, що він 24 липня 2000 р. приблизно о 13-й годині застав на своєму городі Х., який викопував картоплю. Під час сварки, що виникла з цього приводу, А.В. почав бити останнього, завдаючи йому удари ногами й руками в різні частини тіла. Внаслідок цих дій потерпілому було заподіяно тяжкі тілесні ушкодження, які спричинили смерть.

Розглянувши касаційну скаргу засудженого, в якій він стверджує, що захищався від нападу Х., озброєного саперною лопаткою, а тому його засуджено за ч. 3 ст. 101 КК необгрунтовано, та касаційне подання заступника Генерального прокурора України, в якому порушено питання про скасування судових рішень щодо А.В. із закриттям справи у зв'язку з відсутністю в його діях складу злочину, перевіривши матеріали справи, колегія суддів задовольнила скаргу і подання, зазначивши таке.

Мотивуючи висновок щодо доведеності вини А.В. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 101 КК, суд послався як на доказ вини на показання самого А.В., потерпілої К., свідків А.Л., М., П. та Г., протоколи огляду місця події та відтворення обстановки й обставин події, а також на висновок судово-медичної експертизи.

Однак, як убачається із неодноразових показань А.В., даних ним як у ході досудового слідства, так і в судовому засіданні, він послідовно стверджував, що застав Х., коли той викопував

* За Кримінальним кодексом України 1960 року : стаття 101 – умисне тяжке тілесне ушкодження; ч. 3 ст. 101 – умисне тяжке тілесне ушкодження, внаслідок якого сталася смерть потерпілого, а так само вчинене особливо небезпечним рецидивістом.

картоплю на його городі. У відповідь на зроблене ним зауваження Х. накинувся на нього із саперною лопаткою. Захищаючись, він завдав Х. удар ногою в груди, після якого той залишився стояти, а він упав на спину. Х. знову напав на нього, намагаючись ударити лопаткою. Тоді він, лежачи на спині, завдав нападнику ногами удар у груди, від якого той упав на землю, а він, підвівшись, ще двічі ударив Х. ногами по тулубу. Лопатку, яка випала з рук Х., викинув у соняшники.

Показання засудженого підтверджуються показаннями свідка А.Л., якій зі слів чоловіка відомо, що 24 липня 2000 р. він застав на городі незнайомця, який викопував їхню картоплю. Коли чоловік став проганяти його, той накинувся на нього з лопаткою, але чоловік відштовхнув його і, лежачи, вдарив ногою. Свідки М. і Г. підтвердили, що справді А.В. 26 липня 2000 р. звернувся в чергову частину відділу міліції і повідомив, що застав на своєму городі незнайомця, який викопував картоплю, і з цього приводу між ними виникли сварка та бійка.

Із протоколу огляду місця події вбачається, що на городі, який належить А.В., виявлено сліди боротьби та викопані кущі картоплі.

Згідно з протоколом відтворення обстановки й обставин події на місці останньої виявлено не тільки сліди викопування картоплі, а й саперну лопатку, яка належала Х.

За висновком судово-медичної експертизи тілесні ушкодження, що спричинили смерть Х. (прямий перелом грудини, непрямі переломи ребер, розрив правої та лівої часток печінки з кровотечею в брюшину), могли утворитися за обставин, на які вказав А.В. при відтворенні обстановки й обставин події.

Фактично у справі встановлено, що Х. здійснював протиправні дії по заволодінню майном А.В. і, будучи викритим, вчинив на останнього напад із застосуванням саперної лопатки. Все це свідчить про те, що А.В. захищав себе і своє майно від нападу озброєного Х. у межах, передбачених законом. Отже, висновок суду про те, що засуджений не перебував у стані необхідної оборони, є помилковим.

Враховуючи наведене, колегія суддів касаційну скаргу засудженого А.В. і касаційне подання заступника Генерального прокурора України задовольнила, вирок Маріїнського районного суду Донецької області від 22 лютого 2001 р. та ухвалу судової колегії в кримінальних справах Донецького обласного суду від 18 травня 2001 р. щодо А.В. скасувала, провадження у справі закрила

на підставі п. 2 ст. 6 КПК – за відсутністю складу злочину, А.В. з-під варті звільнила.

4. Доводи засуджених у кримінальній справі про неправильність кваліфікації їх дій як умисне вбивство двох осіб за попередньою змовою, визнані безпідставними, а висновок суду щодо такої кваліфікації – обґрунтованим.

Ухвала

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах
Верховного Суду України від 2010 р.*

Вироком Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 15 червня 2010 року засуджено: Г. – за п. п. 1, 12 ч. 2 ст. 115 КК України на п'ятнадцять років позбавлення волі, К. – за п. п. 1, 12 ч. 2 ст. 115 КК України на п'ятнадцять років позбавлення волі,

Г. і К. визнано винуватими у тому, що вони 6 листопада 2009 року, після опівночі, перебуваючи в нетверезому стані, за попередньою змовою умисно позбавили життя С. і М. Спочатку Г. і К. збили потерпілих із ніг, нанесли їм численні удари руками і ногами в різні частини тіла, заподіявши кожному, в тому числі черепно – мозкові травми голови, крововиливи в м'які тканини голови і павутинні оболонки головного мозку, а коли ті втратили свідомість, вкинули обох у річку.

У касаційному поданні прокурор ставив питання про скасування вироку і направлення справи на новий судовий розгляд, оскільки засудженим призначено надмірно м'які покарання за особливо тяжкий злочин.

У касаційній скарзі засуджений К. просив вирок змінити, перекваліфікувати його дії з п. п. 1, 12 ч. 2 ст. 115 на ч. 2 ст. 119 КК України. Стверджував, що конфлікт із потерпілими виник спонтанно. Надіявся, що все закінчиться нормально, без трагічних наслідків.

Засуджений Г. скаржився на неправильність кваліфікації його дій і надмірно суворе покарання. Твердив, що його дії належить кваліфікувати за ч. 2 ст. 121, а не за п. п. 1, 12 ч. 2 ст. 115 КК України. Вважав, що суд призначив йому надмірно суворе покарання і при цьому неправильно встановив фактичні обставини справи. Стверджував, що працівники міліції примушували його говорити тільки те, що хотіли чути.

Адвокат у своїй касаційній скарзі просила перекваліфікувати дії засудженого Г. із п. п. 1, 12 ч. 2 ст. 115 на ч. 2 ст. 121 КК України. На її думку, між засудженими не було змови на

позбавлення життя потерпілих, а дії її підзахисного не охоплювались умислом на вбивство.

Перевіривши матеріали справи, обговоривши доводи касаційних скарг, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України не знайшла підстав для зміни чи скасування вироку.

Суд правильно встановив фактичні обставини справи, а його висновки щодо доведеності винуватості К. і Г. в умисному спільному вбивстві двох осіб відповідають доказам у справі. Доводи в касаційних скаргах про те, що вони не хотіли позбавляти життя потерпілих і не домовлялись учиняти розправу над ними, безпідставні.

Установлено, що конфлікт між засудженими і потерпілими С. та М. виник під час перебування в кафе, а продовжився біля гаражів кооперативу. Під час бійки К. і Г. діяли спільно й узгоджено. Вони виштовхали з гаража потерпілих, збили їх на землю і нанесли їм численні удари ногами, куди бачили, в тому числі по голові. У такий спосіб К. і Г. заподіяли потерпілим численні ушкодження, зокрема черепно – мозкові травми голови, крововиливи в м'які тканини голови і павутинні оболонки головного мозку. Вони тут же, діючи спільно, відтягнули непритомних С. і М. до річки і вкинули обох у воду.

Зазначені обставини встановлені показаннями самих засуджених на стадії досудового слідства, даними, що містяться у протоколах огляду місця події та відтворення обстановки й обставин події за участю К. і Г., висновками судово-медичних експертиз про причини смерті потерпілих та характер тілесних ушкоджень.

Пославшись на конкретні обставини справи, суд визнав, що поведінка обох засуджених до вчинення злочину, під час його виконання і після цього давала підстави визнати, що вони мали умисел вбити двох потерпілих.

Оцінюючи суб'єктивну сторону складу злочину, суд, як видно з вироку, обґрунтовано послався на те, що К. і Г. виконали задумане спільно, вони розуміли один одного. Наносячи численні удари руками і ногами по різних частинах тіла щойно збитих ними на землю потерпілих та викидаючи побитих у річку, кожний із них усвідомлював, що здійснює посягання на життя потерпілих, передбачає, що наслідком такого діяння буде смерть обох потерпілих і бажав настання такого наслідку. За наведеними

ознаками суд правильно кваліфікував такі дії засуджених за п. п. 1, 12 ч. 2 ст. 115 КК України.

Підстав для перекваліфікації дій засуджених, як про це зазначається в касаційних скаргах, не встановлено.

Немає підстав вважати, що призначене засудженим покарання, є надмірно суворим чи надмірно м'яким. Згідно з вимогами ст. 65 КК України, суд узяв до уваги характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого всі дані про особу винуватих, а також обставини, що обтяжують і пом'якшують їх покарання. Тому призначене засудженим покарання є справедливим.

Будь-яких даних, які б свідчили про упередженість органів досудового слідства чи суду, не виявлено. Під час досудового слідства і судового розгляду справи вимоги норм КПК України було дотримано.

З урахуванням наведеного, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України касаційне подання прокурора і касаційні скарги засуджених К., Г. та захисника – адвоката С. залишила без задоволення, а вирок Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 15 червня 2010 року щодо Г. і К. – без зміни.

Злочини проти здоров'я особи

5. Дії винного, якими потерпілому заподіяно тяжкі тілесні ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони, неправильно кваліфіковано за ст. 124 КК України.

Ухвала

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах
Верховного Суду України
від 22 березня 2007 р.*

Вироком Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 21 жовтня 2005 р. М., засуджено за ст. 118 КК України на 2 роки позбавлення волі.

На підставі ст. 75 КК України М. звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком 2 роки.

На підставі ст. 76 КК України покладено на нього обов'язки: не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу органу кримінально-виконавчої системи і повідомляти зазначені органи про зміну місця проживання, роботи та навчання.

За ч. 4 ст. 296 КК України М. виправдано за відсутністю в його діях складу злочину.

Постановлено стягнути з М. на користь К.С. 20 тис. грн моральної шкоди та на користь НДЕКЦ 423 грн 70 коп. судових витрат.

Ухвалою Апеляційного суду Кіровоградської області від 14 березня 2006 р. вирок щодо М. залишено без зміни.

М. визнано винним у тому, що він 1 травня 2005 р., приблизно о 23 год., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на літньому майданчику бару, під час сварки з К., ініціатором якої був останній, і наніс М. удар кулаком в обличчя, на що той відповів ударом рукою, К. захопив засудженого однією рукою за шию, а іншою наносив йому удари в різні частини тіла, під час побиття М., перевищуючи межі необхідної оборони, умисно вдарив К. ножем, розмір леза якого приблизно 5 см, у ліве стегно, заподіявши потерпілому колото-різане поранення верхньої частини стегна з ушкодженням артерії, що призвело до смерті останнього від гострої крововтрати.

У касаційному поданні прокурор просить вирок та ухвалу щодо М. скасувати, а справу направити на новий судовий розгляд. При цьому посилається на те, що суд надав переваги показанням останнього та свідків, які є друзями засудженого і не дав належної оцінки показанням інших незацікавлених свідків, внаслідок чого безпідставно перекваліфікував дії М. з ч. 2 ст. 121 на ст. 118 КК України, вказує на невідповідність призначеного засудженому покарання тяжкості злочину та його особі та невідповідність ухвали апеляційного суду вимогам ст. 377 КПК України.

У касаційній скарзі потерпіла К.С. також посилається на неправильне застосування судом кримінального закону та невідповідність призначеного М. покарання тяжкості злочину та його особі, просить судові рішення щодо останнього скасувати, а справу направити на новий судовий розгляд.

Заслухавши доповідача, прокурора, яка підтримала касаційне подання, потерпілу К.С., яка підтримала свою касаційну скаргу, засудженого М. та його захисника Д., які просили в задоволенні касаційного подання та касаційної скарги відмовити, перевіrivши матеріали справи та доводи подання і скарги, колегія суддів вважає, що касаційне подання та касаційна скарга задоволенню не підлягають.

Висновок суду про винуватість М. у вчиненні злочинних дій ґрунтується на зібраних у справі доказах. Зокрема, показаннях

засудженого М., який показав, що К. розпочав конфлікт, першим вдарив його (М.) кулаком в обличчя, після чого, захопив його однією рукою за шию і притиснувши до себе, іншою рукою почав наносити удари в різні частини тіла. В процесі побиття він наніс потерпілому удар ножем у стегно. Ці показання повністю узгоджуються з показаннями свідків В. та А. Інші свідки також підтвердили, що конфлікт розпочався з ініціативи К. Доведеність винуватості М. також підтверджується даними висновку судово-медичної експертизи, відповідно до якого смерть К. настала від гострої крововтрати внаслідок ушкодження артерії стегна.

З огляду на наведене, суд, аналізуючи докази по справі, зробив правильний висновок про те, що К. розпочав конфлікт і почав бити М., що свідчить про протиправність дій потерпілого, який створив умови, за яких засуджений перебував у стані необхідної оборони, межі якої він перевищив. Тому доводи у касаційному поданні та касаційній скарзі про наявність у діях засудженого складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України є безпідставними.

Разом з тим, суд, правильно встановивши фактичні обставини справи, неправильно кваліфікував дії М.

Оскільки засуджений при перевищенні меж необхідної оборони умисно заподіяв потерпілому тяжке тілесне ушкодження, від якого настала смерть, а умисел на позбавлення життя був відсутній, дії М. слід кваліфікувати як умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони.

За таких обставин, колегія суддів вважає, що вирок місцевого та ухвала апеляційного судів щодо М. в порядку ст. 395 КПК України підлягають зміні у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону. Його дії необхідно перекваліфікувати зі ст. 118 на ст. 124 КК України.

Щодо призначеного М. покарання, то, у зв'язку з перекваліфікацією його дій і меншою суспільною небезпечністю вчиненого злочину, з урахуванням конкретних обставин справи та широго каяття засудженого, колегія суддів вважає за необхідне обране йому покарання пом'якшити до 2 років обмеження волі.

Крім того, слід зарахувати в строк відбування покарання перебування М. під вартою.

Істотних порушень норм кримінально-процесуального законодавства не встановлено.

Цивільний позов вирішено у відповідності до чинного законодавства.

Враховуючи наведене та керуючись статтями 395, 396 КПК України, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України *ухвалила* :

Касаційне подання прокурора, яка брала участь у розгляді справи судом апеляційної інстанції та касаційну скаргу потерпілої К.С. залишити без задоволення.

В порядку ст. 395 КПК України вирок Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 21 жовтня 2005 р. та ухвалу Апеляційного суду Кіровоградської області від 14 березня 2006 р. щодо М. змінити.

Перекваліфікувати дії М. зі ст. 118 на ст. 124 КК України і призначити йому за цим законом покарання у виді 2 років обмеження волі. На підставі ст. 75 КК України звільнити М. від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком 2 роки, зобов'язавши на підставі ст. 76 КК України не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу органу кримінально-виконавчої системи і повідомляти зазначені органи про зміну місця проживання, роботи та навчання.

Зарахувати в строк відбування покарання перебування М. під вартою з 6 травня по 21 жовтня 2005 р. У решті вирок та ухвалу залишити без зміни.

6. Згідно з п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи» для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, слід виходити зі спрямованості умислу особи. Питання про спрямованість умислу слід вирішувати з урахуванням сукупності обставин справи, зокрема, способу, знаряддя злочину, кількості, характеру і локалізації поранень, інших тілесних ушкоджень тощо, а також суб'єктивного ставлення винного до наслідків протиправних дій.

6.1.

*Ухвала
колегії суддів Судової палати у кримінальних справах
Верховного Суду України
від 4 липня 2006 р.*

Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України розглянула в судовому засіданні 4 липня

2006 р. в м. Києві кримінальну справу за касаційною скаргою засудженого С. на вирок Саратовського районного суду Одеської області від 25 квітня 2005 р. та ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Одеської області від 4 серпня 2005 р.

Цим вироком засуджено С., 15 листопада 1954 р. народження, не судимого в силу ст. 89 КК України, – за ч. 1 ст. 115 КК України на 10 років позбавлення волі.

За вироком суду С. засуджено за те, що він 25.08.2003 р., близько 23 год., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись у будинку № 51 по вул. Котовського в с. Райлянка Саратовського району, на ґрунті особистих неприязних стосунків в процесі бійки умисно з метою вбивства кухонним ножом двічі ударив свою дружину С.Л. у груди, заподіявши тяжкі тілесні ушкодження, від яких вона померла 26.08.2003 р. близько 10 год. 40 хв. у Старокозацькій районній лікарні.

Ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Одеської області від 4 серпня 2005 р. апеляції захисника М. та засудженого С. залишено без задоволення, а вирок Саратовського районного суду Одеської області від 25 квітня 2005 р. щодо С. – без зміни.

У касаційній скарзі засуджений С., посилаючись на відсутність у нього умислу на вбивство дружини, на неповноту та необ'єктивність досудового та судового слідства, неправильне застосування судом кримінального закону, суворість призначеного покарання, просить судові рішення змінити, перекваліфікувати його дії на ст.124 КК України та призначити більш м'яке покарання.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, думку прокурора про законність і обґрунтованість судових рішень, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи С., викладені у касаційній скарзі, колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з наступних підстав.

Як убачається з матеріалів справи, С. на досудовому слідстві, при неодноразових допитах як підозрюваного і обвинуваченого, у судовому засіданні послідовно й незмінно зазначав, що саме він при сварці, яка переросла в бійку, завдав ударів дружині С. ножом.

Такі показання засудженого підтверджені сукупністю наведених у вирокі і належно оцінених судом доказів.

У касаційній скарзі засуджений також наголошує на тому, що саме він наніс удари ножом потерпілій С.Л., але стверджує, що діяв у стані необхідної оборони з перевищенням її меж.

Зазначені посилання засудженого є безпідставними, оскільки спростовуються дослідженими по справі доказами.

Як видно з матеріалів справи, С. та С.Л., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, на ґрунті особистих неприязних стосунків затіяли сварку, яка переросла в бійку. С.Л. схопила кухонну качалку та вдарила С. нею по голові. Присутні при цьому Б. та С. намагалися відштовхнути їх одне від одного, але С. вирвав із рук С.Л. качалку та, схопивши зі столу кухонний ніж, наніс удари ножом С.Л.

Відповідно до висновку судово-медичної експертизи № 115 від 04.09.2003 р. С.Л. були спричинені тілесні ушкодження у виді проникаючого колото-різаного поранення лівої половини грудної клітки в області 3-го ребра з пошкодженням ребра і верхньої долі легень та проникаючого колото-різаного поранення лівої половини грудної клітки в області 5-го міжреб'я, які відносяться до тяжких тілесних ушкоджень, та інші легкі тілесні ушкодження.

Приведені дані свідчать, що С. в момент застосування ножа не перебував у стані необхідної оборони і не перевищував її меж, оскільки в цей момент з боку потерпілої вже не існувало суспільно-небезпечного посягання на життя і здоров'я засудженого.

Разом з тим, при кваліфікації дій С. судом було неправильно застосовано кримінальний закон.

Відповідно до п. 22 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 07.02.2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст.121 КК України) необхідно визначити суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю.

Обґрунтовуючи наявність у засудженого умислу на вбивство потерпілої С.Л., суди першої та апеляційної інстанції послалися на кількість і локалізацію заподіяних їй тілесних ушкоджень і використане для цього знаряддя – ніж.

Разом з тим, судами не було враховано, що як на досудовому слідстві, так і в суді С. незмінно та послідовно зазначав, що умислу

на вбивство С.Л. не мав, ніж використав випадково і, наносячи ним удари, діяв з помсти за нанесені нею йому удари качалкою, однак при цьому не бажав смерті дружини.

Ці показання підтверджуються матеріалами справи, з яких вбачається, що після нанесення під час обопільної бійки дружині ударів ножом, С., бажаючи врятувати її життя, намагався зупинити у неї кровотечу, а коли потерпілій стало важко дихати – виніс її на подвір'я, а потім разом із Б., У. відвіз потерпілу в Старокозацьку лікарню, яка знаходилась ближче до дому, ніж Саратська центральна районна лікарня, направлення до якої виписала фельдшер Ф.

Відповідно до висновку судово-медичної експертизи № 115 від 04.09.2003 р., С.Л. з наявними у неї тілесними ушкодженнями жила протягом тривалого часу і могла здійснювати активні дії, а при наданні їй своєчасної кваліфікованої медичної допомоги можливо було попередити смерть потерпілої С.Л.

З огляду на вищевикладене, колегія суддів вважає, що засуджений С. при завданні ударів ножом усвідомлював, що спричиняє тяжкі тілесні ушкодження, але не мав умислу на вбивство своєї дружини С.Л., а тому його дії необхідно перекваліфікувати з ч.1 ст.115 КК України на ч.2 ст.121 КК України з призначенням покарання в межах санкції вказаної статті. Істотних порушень вимог кримінально-процесуального законодавства по справі не встановлено.

При призначенні покарання, колегія суддів враховує тяжкість вчиненого злочину, дані про особу засудженого, пом'якшуючі та обтяжуючі покарання обставини.

На підставі викладеного і керуючись ст.ст. 394-396 КПК України, колегія суддів, у х в а л и л а:

касаційну скаргу засудженого С. задовольнити частково.

Вирок Саратського районного суду Одеської області від 25 квітня 2005 р. та ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Одеської області від 4 квітня 2005 р. змінити: перекваліфікувати дії С. з ч.1 ст.115 КК України на ч.2 ст.121 КК України та призначити йому покарання за ч. 2 ст. 121 КК України – 9 років позбавлення волі.

У решті судові рішення залишити без зміни.

6.2.

*Ухвала
колегії суддів Судової палати у кримінальних справах
Верховного Суду України
від 9 грудня 2008 р.*

Вироком Ясинуватського міськрайонного суду Донецької області від 2 липня 2007 р. К. засуджено за ч. 2 ст. 121 КК із застосуванням ст. 69 КК до 2 років виправних робіт з утриманням до бюджету держави 20 % заробітку щомісячно.

Шляхом заліку часу перебування під вартою К. остаточно призначено покарання у виді 1 року 3 місяців 12 днів виправних робіт з утриманням до бюджету держави 20 % заробітку.

К. визнаний винним і засуджений за те, що 14 серпня 2006 р., приблизно о 10 год., він, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, підозрюючи у крадіжці належного йому майна Б., наніс останньому удар рукою в обличчя та ногою в область правої сідниці, а потім ножем в область грудної клітини справа, спричинивши потерпілому проникаюче колото-різане поранення грудної клітини з ушкодженням правої легені, внаслідок чого Б. помер.

У апеляційному порядку справа не переглядалась.

У касаційному поданні прокурор просив вирок суду скасувати, а справу направити на новий судовий розгляд у зв'язку з порушенням кримінально-процесуального закону, неправильним застосуванням кримінального закону та невідповідністю призначеного покарання тяжкості злочину внаслідок його м'якості. Прокурор вказував на порушення вимог ст. 277 КПК під час судового розгляду справи, неправильну кваліфікацію дій К., який вчинив умисне вбивство Б., та немотивоване застосування судом ст. 69 КК і призначення занадто м'якого покарання.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційного подання, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що воно підлягає задоволенню з таких підстав.

Як убачається з матеріалів справи, і органом досудового слідства, і судом були допущені порушення вимог ст. 277 КПК.

Згідно з ч. 3 вказаної статті кримінально-процесуального закону, прийшовши до переконання, що пред'явлене особі обвинувачення потрібно змінити, прокурор виносить постанову, у якій формулює нове обвинувачення та викладає мотиви прийнятого рішення. Прокурор оголошує постанову і вручає її копії

підсудному, його захиснику і законному представнику, потерпілому, позивачу, відповідачу і їх представникам.

З пред'явленого К. обвинувачення, зміненого державним обвинувачем у суді, убачається, що прокурор у порушення вимог ст. 277 КПК не навів мотивів прийнятого рішення, а лише формально послався на дані висновку судово-медичної експертизи від 22 вересня 2006 р., згідно з яким Б. міг би залишитись живим, якби йому вчасно була надана медична допомога, а також що потерпілий міг самостійно пересуватися протягом короткого проміжку часу на незначну відстань.

У матеріалах справи також відсутні дані про те, що копія постанови про зміну обвинувачення від 22 червня 2007 р. була вручена потерпілому.

Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 277 КПК, якщо в постанові прокурора ставиться питання про застосування кримінального закону, який передбачає відповідальність за менш тяжкий злочин, чи про зменшення обсягу обвинувачення, то суд роз'яснює потерпілому та його представнику їх право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі.

У порушення вимог вказаної норми суд не роз'яснив потерпілому право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі, а натомість оголосив перерву для підготовки підсудного до захисту за постановою про зміну обвинувачення, після якої у наступному судовому засіданні закінчив судові слідство у справі, провів судові дебати, надав підсудному останнє слово і постановив вирок.

З матеріалів справи також убачається ряд інших порушень як матеріального, так і процесуального закону судом.

Згідно з ч. 1 ст. 334 КПК мотивувальна частина обвинувального вироку повинна містити формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним з зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків злочину, форми вини і мотивів злочину. У цій частині вироку наводяться обставини, які визначають ступінь тяжкості вчиненого злочину, та докази, на яких ґрунтується висновок суду, тощо.

Визнаючи К. винним у нанесенні Б. умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, суд послався як на докази його винності на показання свідків, дані протоколів виїмки, висновків криміналістичної, спектрографічної судово-медичної експертизи.

Однак, оцінюючи дані докази, суд передчасно дійшов висновку про правильність пред'явленого К. обвинувачення у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК.

Згідно з п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи» для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), суди повинні ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати, виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки. Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю.

Правильно встановивши фактичні обставини справи щодо нанесення Б. ножового поранення, суд не приділив належної уваги оцінці суб'єктивної сторони злочину, вчиненого К., зокрема спрямованості його умислу, що стало підставою передчасного висновку про те, що К. мав умисел тільки на нанесення тяжкого тілесного ушкодження Б.

Як убачається з матеріалів справи, К. перед тим, як нанести Б. удар ножом у груди, вдарив його в обличчя та у сідниці.

Свідок П. у судовому засіданні показав, що коли К. вдарив Б. в обличчя, то ще закричав: «Заріжу!» . Про це показав і свідок О.

З показань свідка З. у судовому засіданні убачається, що К. також топив Б. у ставку.

Згідно з даними висновку судово-медичної експертизи від 17 серпня 2006 р. смерть Б. настала від проникаючого колото-різаного поранення правої половини грудної клітини з ураженням правої легені, яке було нанесено потерпілому після непроникаючого колото-різаного поранення лівої половини грудної клітини.

Також з матеріалів справи убачається, що К. покинув місце злочину після спричинення Б. ножового поранення.

Вказане свідчить про передчасність висновку суду про те, що вина К. стосовно наслідку злочину – настання смерті Б. – має необережний характер.

Передчасність рішення про кваліфікацію дій К. за ч. 2 ст. 121 КК обумовило неправильне рішення суду про покарання за злочин, вчинений вказаною особою.

Враховуючи наведене, колегія суддів визнала за необхідне скасувати вирок суду стосовно К., а справу направити на новий судовий розгляд.

При новому судовому розгляді справи необхідно вжити всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи з дотриманням вимог кримінально-процесуального закону, доказам у справі дати належну оцінку і, в залежності від встановленого, вирішити питання щодо винності К. у вчиненні злочину.

За таких обставин Верховний Суд України скасував вирок Ясинуватського міськрайонного суду Донецької області від 2 липня 2007 р. щодо К., а справу направив на новий судовий розгляд у той же суд.

Злочини, що ставлять у небезпеку життя та здоров'я особи

7. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 136 КК, є будь-яка особа, яка досягла 16 річного віку і мала можливість надати допомогу особі, яка перебувала у небезпечному для життя стані.

*Ухвала
спільного засідання колегії суддів Судової палати
у кримінальних справах Верховного Суду України
і військової судової колегії
від 3 квітня 2009 р.*

Вироком Фастівського міськрайонного суду Київської області від 28 грудня 2006 року В. засуджено за ч. 3 ст. 136 КК України до покарання у виді позбавлення волі строком на 3 роки 6 місяців, а на підставі ст. 75 КК України її звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком тривалістю 2 роки 6 місяців.

Постановлено стягнути з В. на користь потерпілого В.П. 1 907 грн. на відшкодування матеріальної шкоди та 50 000 грн. – моральної шкоди.

Постановою Фастівського міськрайонного суду Київської області від 6 липня 2007 року В. на підставі п. «ж» ст. 1 Закону України «Про амністію» від 19 квітня 2007 року звільнена від покарання.

В апеляційному та касаційному порядку вирок щодо В. не переглядався.

В. визнана винною в тому, що, заподіявши вночі 1 березня 2006 року, за наведених у вирокі обставин, середньої тяжкості тілесні ушкодження своєму чоловікові В.П.П., витягла його з квартири на вулицю, де залишила, не надавши допомоги та не повідомивши про такий стан потерпілого належні установи. Від загального переохолодження організму В.П.П. помер.

У клопотанні засуджена порушила питання про перегляд постановленого щодо неї судового рішення у зв'язку з істотними порушеннями кримінально-процесуального закону, які, на її думку, істотно вплинули на правильність вироку.

Зазначене клопотання внесене на судовий розгляд спільного засідання за поданням п'яти суддів Верховного Суду України, які вважали, що В. не є суб'єктом злочину, за вчинення якого її засуджено. У поданні йшлося про необхідність скасування вироку із закриттям провадження у справі на підставі п. 2 ч. 1 ст. 6 КПК України.

Заслухавши доповідь судді, пояснення засудженої, яка підтримала внесене подання, думку прокурора, який подання не підтримав, перевіривши матеріали справи і викладені у клопотанні доводи, судді Судової палати у кримінальних справах і Військової судової колегії Верховного Суду України дійшли висновку, що клопотання не підлягає задоволенню з таких підстав.

Висновок суду про доведеність вини В. у вчиненні зазначених у вирокі злочинних дій відповідає фактичним обставинам справи, встановленим судом, підтверджується зібраними у справі та дослідженими в судовому засіданні доказами і є обґрунтованим.

Кваліфікація дій засудженої за ч. 3 ст. 136 КК України є правильною, а призначене їй покарання за вчинений злочин відповідає вимогам закону.

Доводи подання п'яти суддів про те, що В. не може бути суб'єктом передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України злочину, оскільки вона не є особою, на якій лежав правовий обов'язок надання допомоги, не ґрунтуються на законі.

Виходячи із змісту ч. 3 ст. 136 КК України, суб'єктом цього злочину є будь-яка особа, яка досягла 16-ти річного віку. Відповідальність особи, наділеної додатковими ознаками, що характеризують цю особу як спеціального суб'єкта, у даному випадку законодавець не передбачив.

Як видно з матеріалів справи, у зміненому відповідно до вимог ст. 27 КПК України прокурором обвинуваченні йшлося про необхідність кваліфікації дій В. за ч. 3 ст. 136 КК України, оскільки вона, маючи намір доправити свого чоловіка до станції швидкої допомоги, помітивши, що В.П.П. може рухатися самостійно, залишила його на вулиці, а сама пішла спати.

Розглянувши справу в межах цього обвинувачення, суд дійшов правильного висновку про наявність у діях В. складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 136 КК України.

За таких обставин Верховний Суд України відмовив у задоволенні клопотання В.

**ВИСНОВКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ,
ВИКЛАДЕНІ У РІШЕННЯХ, ПРИЙНЯТИХ ЗА
РЕЗУЛЬТАТАМИ РОЗГЛЯДУ ЗАЯВ ПРО ПЕРЕГЛЯД
СУДОВОГО РІШЕННЯ З ПІДСТАВИ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ П. 1
Ч. 1 СТ. 445 КПК УКРАЇНИ (П. 1 Ч. 1 СТ. 400¹² КПК УКРАЇНИ
1960 РОКУ) ЗА 2012-2015 РОКИ⁴
(витяги)**

1. Якщо особа бажала заподіяти потерпілому будь-які тілесні ушкодження, в тому числі й ті, що фактично настали, але при цьому не бажала смерті, хоча мала б її передбачити, такі дії охоплюються складом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України. У разі коли особа під час застосування насильства не бажала смерті потерпілому, але могла (мала можливість) її передбачити, такі дії підлягають кваліфікації за ст. 119 КК України.

*Постанова
Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду
України
від 11 жовтня 2012 р.*

1. У кримінальній справі, в якій заперечувалася правильність правозастосування, встановлено, що Т. двічі штовхала потерпілого у груди, від чого той падав, ударявся потилицею об стіну, підіймався, знову падав і знову ударявся потилицею об стіну. Удари потерпілого в груди не були сильні й самі по собі не призвели і не могли призвести до утворення на тілі будь-яких ушкоджень. Тяжкі тілесні ушкодження, виявлені у потерпілого і від яких настала його смерть, не були спричинені безпосередніми насильницькими діями Т., а стали наслідком того, що потерпілий після штовхань останньої падав і ударявся головою об стіну будинку.

Ці обставини в поєднанні з іншими об'єктивними даними справи: характером взаємин між потерпілим і Т., які передували злочину; літнім віком і станом алкогольного сп'яніння потерпілого в момент спричинення ушкоджень; інтенсивністю та послідовністю

⁴ Використано матеріали судової практики, розташовані на офіційному веб-порталі Верховного суду України : Судова практика [Електронний ресурс] // Висновки Верховного Суду України у кримінальних справах [Електронний ресурс]. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7EACECCFCF39C5E5C2257B7B004AD310..](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7EACECCFCF39C5E5C2257B7B004AD310..)(Дата звернення: 10.03.2017).

поштовхів; характером, локалізацією та механізмом спричинення тілесних ушкоджень; поведінкою Т. після посягання, у своїй сукупності не давали підстав вважати, що Т. мала намір заподіяти потерпілому будь-які тілесні ушкодження умисно.

Водночас ці обставини, особливо очевидний для Т. стан алкогольного сп'яніння потерпілого і його неспроможність утриматися на ногах, у чому вона могла переконатись після першого поштовху, свідчать, що Т. не могла не розуміти і не передбачити, що від її поштовхів потерпілий може впасти і отримати смертельне ушкодження.

2. Верховний Суд України визнав доводи заяви про неоднакове застосування судом касаційної інстанції однієї й тієї самої норми кримінального закону у справі щодо Т. обґрунтованими.

2. Кваліфікація дій особи за пунктом 5 частини другої статті 115 КК України, як умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, можлива тоді, коли винувата особа, реалізуючи умисел на позбавлення життя потерпілого, усвідомлює, що застосовує спосіб вбивства, небезпечний для життя не тільки однієї конкретної людини.

Постанова

*Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 24 січня 2013 р.*

1. Виходячи з нормативного визначення ознак умисного вбивства способом, небезпечним для життя багатьох осіб, кваліфікація діяння за цією ознакою може бути за умови, коли обраний спосіб позбавлення життя людини, створював об'єктивну реальну небезпеку для життя інших сторонніх осіб, які перебували на місці вбивства. Суб'єктивно винна особа має усвідомлювати, що застосовує спосіб, який створює небезпеку для життя не лише людини, яку вона хоче вбити, але й для іншої, хоча б однієї, людини.

Реальність небезпечності способу вбивства повинна оцінюватися не абстрактно, а в конкретній обстановці вчинення злочину. Зокрема, в кожному конкретному випадку для з'ясування наявності чи відсутності реальної небезпеки для життя інших осіб необхідно встановити факт перебування сторонніх осіб у місці, в напрямку якого спрямовується вбивча дія знаряддя злочину.

2. Якщо два співвиконавці злочину попередньо визначили час, місце та спосіб вбивства, один із них на місці події

координував дії другого щодо моменту появи потерпілого й напрямку його руху, коли постріли з вогнепальної зброї проводилися в публічному (загальнодоступному), але обмеженому (замкнутому) місці – дворі, постріли були фактично прицільними, купними, здійснювалися з невеликої відстані та за відсутності на місці пострілу сторонніх осіб, то за таких фактичних підстав умисне вбивство не повинно кваліфікуватись як вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб.

3. У справі щодо Б. неправильна кваліфікація фактичних обставин діяння призвела до застосування закону про кримінальну відповідальність, який не підлягав застосуванню, і водночас стала підставою для скасування судового рішення.

3. Скидання потерпілого з висоти тильною стороною тіла на тверде асфальтобетонне покриття, об яке той б'ється потилицею голови, що спричинило тяжкі тілесні ушкодження, настання яких як і сам спосіб їх заподіяння усвідомлювався особою, яка його застосувала, належить розцінювати як умисне заподіяння тілесних ушкоджень, а не як необережне.

Постанова

*Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 25 квітня 2013 р.*

1. У кримінальній справі, в якій оспорюється рішення суду касаційної інстанції, було встановлено, що Р. і Я. під час сварки перебували на обмеженій підвищеній поверхні, край якої по відношенню до поверхні землі знаходився на висоті 0,8 м. На час заподіяння ударів потерпілий стояв спиною і на невеликій відстані від краю поверхні. Зіпхання з підвищення відбувалося з прикладенням сили й після заподіяння удару кулаком в обличчя потерпілого. Місце куди мав упасти потерпілий було асфальтобетонним.

Падіння й удар потилицею голови об тверду поверхню спричинили тяжкі тілесні ушкодження несумісні із життям.

Якщо способом заподіяння тілесних ушкоджень є скидання потерпілого з висоти в обстановці, яка не давала підстав сумніватися, що внаслідок падіння потерпілий може отримати різного ступеня тяжкості тілесні ушкодження, то такий механізм насильства має розцінюватись як прояв умисного заподіяння тілесних ушкоджень, що фактично настали, оскільки в його основі лежать усвідомлені та вольові дії особи, яка обрала і застосувала цей спосіб. За наявності описаного набору фактів заподіяння

тілесних ушкоджень через злочинну недбалість об'єктивно неможливе.

4. Особливістю злочину, вчиненого з перевищенням меж необхідної оборони, є специфіка його мотиву, а саме: прагнення захистити інтереси особи, держави, суспільні інтереси, життя, здоров'я чи права того, хто обороняється, чи іншої особи від суспільно небезпечного посягання. Намір захистити особисті чи суспільні інтереси від злочинного посягання є визначальним мотивом не тільки у випадку необхідної оборони, а й при перевищенні її меж. При цьому перевищення меж оборони може бути зумовлене й іншими мотивами, наприклад: наміром розправитися з нападником через учинений ним напад, страхом тощо. Проте існування різних мотивів не змінює того, що мотив захисту є основним стимулом, який визначає поведінку особи, яка перевищила межі необхідної оборони. Мотивація дій винного при перевищенні меж необхідної оборони має бути в основному зумовлена захистом від суспільно небезпечного посягання охоронюваних законом прав та інтересів.

У випадку, коли визначальним у поведінці особи було не відвернення нападу та захист, а бажання спричинити шкоду потерпілому (розправитися), такі дії за своїми ознаками не становлять необхідної оборони, вони набувають протиправного характеру і мають розцінюватися на загальних підставах-

Ухвала

*Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 22 січня 2015 р.*

1. К. засуджено за ст. 118 КК. За фактичними обставинами справи конфлікт біля магазину спровокував засуджений К. Саме він, побачивши незнайомого йому П, несподівано образив його. П. обурився. Почувши на свою адресу образливі слова, він змушений був захищати себе і свою гідність. Розпочався конфлікт і бійка, яку припинив очевидець. К. це не зупинило. Він покинув місце події, Але незабаром повернувся і знову зчепився з П. Розв'язав бійку вдруге і, маючи при собі металевий гострий предмет (подібний на слюсарний інструмент, довжина якого не менше 10 см), вдарив ним потерпілого в груди, а сам утік.

2. Значення має також поведінка К. після нанесення ним удару металевим предметом потерпілому. Такі обставини дають підстави для висновку, що К. не перебував у стані необхідної оборони, бо не зазнавав суспільно небезпечного посягання з боку

П., і навпаки, П. зазнав спочатку образи, а згодом і насильства з боку засудженого. Намір К. вчинити розправу над П. домінував під час бійки і був визначальним мотивом нанесення удару потерпілому колючо-ріжучим предметом у життєво важливий орган – ділянку серця (застосований предмет проник у груди потерпілого на всю довжину клинка).

3. Порівняння обставин, обстановки та умов, за яких було вчинено вбивство П., дало підстави суду касаційної інстанції вважати, що його вчинення було викликане бажанням К. розправитися з потерпілим. Сукупність таких обставин виключає кваліфікацію умисного вбивства у стані необхідної оборони.

5. Розмежування умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), і вбивства через необережність (ч. 1 ст. 119 КК) здебільшого здійснюється за їх суб'єктивною стороною. Зміст і характер інтелектуального та вольового критеріїв вини у зазначених злочинах обумовлюються усвідомленням особою характеру вчиненого злочинного діяння, передбаченням його негативних наслідків та ставленням до цих наслідків, у зв'язку з чим судам належить ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати з огляду на сукупність усіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень.

Постанова

*Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 19 березня 2015 р.*

1. У кримінальній справі, в якій заперечується правильність рішення суду касаційної інстанції, встановлено, що К. із неприязні підбиг до Г. та умисно вдарив його правою ногою в голову, чим спричинив потерпілому тяжкі тілесні ушкодження у вигляді закритої черепно-мозкової травми, лінійного переломутім'яної, скроневої, потиличної кісток праворуч, від яких той помер у лікарні.

За фактичними обставинами, встановленими судами нижчих інстанцій, дії К. мали активний характер, були протиправними, між цими діями і їх наслідками у вигляді заподіяння Г. тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, існував прямий причинний зв'язок.

Встановлено, що К. займався спортом, володів навиками нанесення ударів у системі спеціальних видів боротьби (тхеквондо). Зазначені обставини в сукупності з даними про локалізацію і характер утворення тілесних ушкоджень свідчать про те, що К., умисно завдаючи без будь-якого попередження удар з великою силою взутою ногою в голову потерпілому, який цього не очікував і не спроможний був захишатися, розраховував на особливу силу удару і такі можливі наслідки, як різке падіння потерпілого й удар головою об тверду поверхню землі (асфальт), від чого його здоров'ю буде спричинена тяжка шкода, і хоча не бажав, але свідомо припускав такі наслідки. При чому тяжкість цих наслідків у його свідомості не була конкретизована, тобто К. діяв із невизначеним і непрямим умислом. У такому випадку є всі підстави констатувати наявність непрямого невизначеного умислу в діях К. щодо спричинення потерпілому Г. тяжкого тілесного ушкодження. Щодо спричинення смерті потерпілому, то в діях К. має місце необережна форма вини у вигляді злочинної недбалості.

2. Зазначені обставини вказують на наявність у діях К. ознак складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України, що виключають можливість кваліфікації цього діяння за ознаками вбивства через необережність, тобто злочину, передбаченого ст. 119 КК України.

6. Вчиняючи умисний злочин із матеріальним складом, особа інколи приводить у рух певні сили, які поза межами її волі тягнуть настання додаткових більш тяжких, небажаних наслідків. Ці наслідки, які перетворюють простий склад у кваліфікований, інкримінуються особі лише за умови встановлення щодо них (наслідків) необережної вини.

Складність об'єктивної сторони цього злочину полягає в тому, що передбачене законом умисне діяння спричиняє два різні похідні наслідки. Первинний з них (найближчий) – тяжкі тілесні ушкодження (обов'язкова ознака об'єктивної сторони) – перебуває у необхідному причинному зв'язку з наслідками вторинними (віддаленими) – смертю потерпілої особи (кваліфікуюча ознака). У цьому злочині згідно із законом і щодо діяння, і щодо першого, обов'язкового наслідку суб'єктивна сторона виражається в умислі (прямому чи непрямому), а відносно другого (кваліфікованого) наслідку – тільки в необережності (самовпевненості чи недбалості). У

цілому цей злочин визнається умисним, бо саме умисне ставлення до діяння і найближчого наслідку визначає спрямованість злочину, його суспільну небезпечність.

У разі, коли особа, яка має навички у конфліктних ситуаціях завдавати сильного удару кулаком, несподівано (підступно) для потерпілого, саме кулаком цілеспрямовано із великою силою наносить йому удар в життєво важливий орган – голову (щелепу), спричиняє тим самим тяжкі тілесні ушкодження, від яких той на місці помирає, то вона, діючи з такою силою, достеменно усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій і передбачає, що внаслідок такої її поведінки буде спричинено шкоду здоров'ю потерпілого. Водночас, цілеспрямовано наносячи удар у щелепу, ця особа не конкретизує у своїй свідомості, яку ж саме шкоду здоров'ю (тяжкість тілесних ушкоджень) буде фактично спричинено ним потерпілому. Тобто в цьому випадку така особа діє із невизначеним (неконкретизованим) умислом, за якого вона, хоча і бажає спричинити або свідомо припускає спричинення шкоди здоров'ю потерпілого, але при цьому не конкретизує точними межами у своїй свідомості тяжкість цієї шкоди.

У таких випадках особа має відповідати за той результат (шкоду), який фактично було заподіяно, – умисне заподіяння тяжких ушкоджень. Що стосується смерті потерпілого, то в її настанні наявна лише необережна форма вини, бо хоча вона і не бажала цього настання і навіть свідомо не допускала його настання, але повинна була і могла передбачити, що внаслідок його злочинних дій може настати і такий наслідок, як смерть потерпілого.

Отже, якщо смерть потерпілого настала від тяжкого ушкодження, заподіяного сильним ударом кулака в голову, то такого характеру діяння винуватого мають розцінюватись як заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, та кваліфікуватись за ч.2 ст. 121 КК України лише за наявності умислу винуватого щодо тяжких тілесних ушкоджень і необережності щодо смерті (тобто при змішаній формі вини).

Ухвала

*Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 28 травня 2015 р.*

1. Із фактичних обставин справи щодо П. встановлено, що засуджений мав навички у конфліктних ситуаціях завдавати

сильного удару кулаком лівої руки; і цього разу П., стоячи обличчям до Б., несподівано (підступно) для потерпілого (який перебував, до того ж, у стані сп'яніння) кулаком лівої руки цілеспрямовано і з великою силою наніс йому удар у життєво важливий орган – голову (щелепу), спричинивши тим самим тяжкі тілесні ушкодження, від яких той на місці помер.

Діючи з такою силою, засуджений достеменно усвідомлював суспільно небезпечний характер своїх дій і передбачав, що внаслідок такої його поведінки буде заподіяно шкоду здоров'ю потерпілого. Водночас, цілеспрямовано наносячи удар у щелепу, П. не конкретизував у своїй свідомості, яку ж саме шкоду здоров'ю (тяжкість тілесних ушкоджень) буде фактично заподіяно ним потерпілому. Тобто в цьому випадку П. діяв із невизначеним (неконкретизованим) умислом, за якого особа хоча і бажає спричинити або свідомо припускає спричинення шкоди здоров'ю потерпілого, але при цьому не конкретизує точними межами у своїй свідомості тяжкість цієї шкоди.

У таких випадках особа має відповідати за той результат (шкоду), який фактично було заподіяно, – умисне заподіяння тяжких ушкоджень. Що стосується смерті потерпілого, то в її настанні присутня лише необережна форма вини, бо хоча він і не бажав цього настання і навіть свідомо не допускав його, але повинен був і міг передбачити, що внаслідок його злочинних дій може настати й такий наслідок, як смерть потерпілого.

2. Отже, у цьому випадку має місце вчинення П. злочину з так званими похідними наслідками (з кваліфікуючими наслідками), суб'єктивна сторона якого полягає у змішаній формі вини, коли умисно спричинений особою так званий прямий (безпосередній) наслідок (тяжкі тілесні ушкодження) тягне за собою ще один – опосередкований (похідний) наслідок (смерть потерпілого), психічне ставлення до якого з боку винного полягає лише в необережній формі вини – злочинній недбалості.

3. Саме тому суд касаційної інстанції фактичні підстави кваліфікації у цій справі розцінив правильно і зробив обґрунтований висновок про наявність у діях П. ознак злочину, передбаченого ч. 2 ст. 121 КК України.

**АНАЛІЗ
СУДОВОЇ ПРАКТИКИ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
ПРО УМИСНЕ ВБИВСТВО
З КВАЛІФІКУЮЧИМИ ОЗНАКАМИ***

(обговорено та схвалено на засіданні Судової палати у
кримінальних справах Верховного Суду України)

Право на життя є невід’ємним правом людини. Таким його визначає ст. 27 Конституції України. Цією ж статтею встановлено, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя і що захист життя людини є обов’язком держави. Умисне позбавлення життя іншої людини (вбивство) належить до найтяжчих злочинів проти особи.

За даними Державної судової адміністрації України (далі – ДСА) у 2011 р. на розгляді судів по першій інстанції перебувало 4,3 тис. кримінальних справ про умисне вбивство (ст. 115 Кримінального кодексу України 2001 р. та статті 93, 94 Кримінального кодексу України 1960 р.), що на 6,2 % більше, ніж у 2010 р.

Закінчено провадження у 2,9 тис. справ, їх питома вага 66,3 % від кількості тих, що перебували на розгляді [2,8 тис. справ, або 67,6 %]⁵. Із них з постановленням вироку розглянуто 2,2 тис. справ, що на 0,1 % менше, або 75,9 % від кількості справ, провадження в яких закінчено [2,2 тис. справ, або 79 %]. Водночас в 1,6 раза збільшилася кількість кримінальних справ, у яких провадження закрито, і становила 60 [38]; розглянуто 137 [119] справ із застосуванням примусових заходів медичного характеру.

На додаткове розслідування та прокурору у порядку ст. 249¹ Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) повернуто 261 [300] справу, що на 13 % менше, ніж у попередньому році, або 9,1 % [10,9 %] від справ, провадження в яких закінчено.

* Використано матеріали судової практики, розташовані на офіційному веб-порталі Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ: Судова практика [Електронний ресурс] // Постанови Верховного Суду України у справах кримінальної юрисдикції. URL: http://sc.gov.ua/ua/analiz_sudovoji_praktiki_rozgljadu_kriminalnih_sprav_pro_umisne_vbivstvo_z_kvalifikujuchimi_oznaki.html (Дата звернення: 10.03.2017).

⁵ Тут і далі у дужках наведено дані за 2010 рік

Збільшилася на 15 % кількість нерозглянутих на кінець звітнього періоду кримінальних справ про умисні вбивства (без урахування справ, провадження в яких зупинено) і становила 1,4 тис., їх питома вага від тих, що перебували на розгляді, становила 32,5 % [1,2 тис. справ, або 30 %]. Не розглянуто в термін понад 6 місяців 453 [371] справи, що на 22,1 % більше, або 10,5 % [9,1 %] від тих, що перебували на розгляді.

Кількість справ, призначених з порушенням строків, передбачених статтями 241, 256 КПК, збільшилася на 16,5 % і становила 106 [91] справ, або 3,7 % [3,3 %] від кількості справ, провадження в яких закінчено.

У 2011 р. кількість осіб, які вчинили умисні вбивства та стосовно яких розглядались апеляції на вироки, збільшилася майже на 26 % порівняно з 2010 р. В апеляційному порядку скасовано вироки місцевих судів стосовно 276 [154] осіб, які вчинили умисні вбивства, що на 79,2 % більше порівняно з 2010 р., їх питома вага від кількості тих, щодо яких постановлено обвинувальні та виправдувальні вироки місцевими судами, також збільшилась і становила 12,7 % [9,7 %]. В тому числі скасовано 5 [4] виправдувальних вироків.

Найчастіше підставами для скасування вироків в апеляційному порядку були істотні порушення вимог кримінально-процесуального закону (ст. 370 КПК) – стосовно 124 [64] осіб, або 44,9 % [41,6 %] від кількості тих, щодо яких вироки скасовано, із них порушення права обвинуваченого на захист – стосовно 17 [9] осіб, або 13,7 % [14,1 %]; однобічність або неповнота дізнання, досудового чи судового слідства (ст. 368 КПК) – стосовно 85 [50] осіб, або 30,8 % [32,5 %]; невідповідність висновків суду фактичним обставинам справи (ст. 369 КПК) – стосовно 27 [16] осіб, або 9,8 % [10,4 %] від кількості тих, щодо яких вироки скасовано.

В апеляційному порядку із закриттям провадження у справі за відсутності події або складу злочину скасовано вироки стосовно 1 [0] особи; з поверненням справи на додаткове розслідування через неповноту досудового слідства скасовано вироки стосовно 85 [44] осіб, що майже у 2 рази більше, ніж у 2010 р.; з направленням справи на новий судовий розгляд скасовано вироки стосовно 165 [93] осіб, що на 77,4 % більше.

Апеляційні суди у 2011 р., скасувавши вироки місцевих загальних судів, постановили свої вироки стосовно 22 [13] осіб, що на 69,2 % більше.

Змінено вироки в апеляційному порядку стосовно 110 [63] осіб, що на 74,6 % більше порівняно з 2010 р., або 5,1 % [4,0 %] від тих, щодо яких постановлено обвинувальні та виправдувальні вироки.

За вироками, що набрали законної сили, за ст. 115 КК виправдано у 2011 р. – 2 особи, із них за ч. 2 ст. 115 КК – 1 особу [у 2010 р. – жодної].

У 2011 р. порівняно з попереднім роком кількість засуджених осіб за умисні вбивства (ст. 115 КК) за вироками, що набрали законної сили, зменшилася на 24,9 % і становила 1,4 тис. [1,8 тис.] осіб. Їх питома вага серед осіб, засуджених за вчинення всіх видів злочинів, також дещо зменшилася і становила 0,9 % [1,1 %].

Також значно зменшилася як кількість, так і питома вага осіб, засуджених за ч. 2 ст. 115 КК (ст. 93 КК, далі – ч. 2 ст. 115 КК), і становила 312 [659] осіб, що удвічі менше, ніж у 2010 р., або 22,7 % [36%] від кількості засуджених осіб за даний вид злочину. Зокрема, за умисне вбивство: двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК)⁶ засуджено 70 [107] осіб, малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 2) – 18 [28] осіб, заручника або викраденої людини (п. 3) – 1 [2] особа, вчинене з особливою жорстокістю (п. 4) – 52 [140] особи, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5) – 4 [8] особи, з корисливих мотивів (п. 6) – 81 [293] особа, хуліганських мотивів (п. 7) – 19 [72] осіб, особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку (п. 8) – 0 [10] осіб, з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення (п. 9) – 23 [71] особи, поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (п. 10) – 10 [42] осіб, вчинене на замовлення (п. 11) – 12 [29] осіб, вчинене за попередньою змовою групою осіб (п. 12) – 86 [338] осіб, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 КК (п. 13), – 41 [118] особа.

До позбавлення волі на певний строк у 2011 р. за ст. 115 КК засуджено 1,3 тис. [1,7 тис.] осіб; їх питома вага від загальної кількості засуджених за даний вид злочину становила 96,3 % [94 %].

⁶ У разі засудження особи за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК, засудження особи відображається у кожному пункті

За ч. 2 ст. 115 КК до довічного позбавлення волі засуджено 44 [101] особи, або 14,1 % [15,3 %] від кількості засуджених осіб за ч. 2 ст. 115 КК; до позбавлення волі на певний строк засуджено 267 [557] осіб, або 85,6 % [84,5 %].

Від відбування покарання суди звільнили 6 [9] засуджених, або 0,4 % [0,5 %] від кількості всіх засуджених; із них звільнено з випробуванням – 6 [7] осіб. У тому числі за ч. 2 ст. 115 КК суди звільнили від відбування покарання 1 [1] особу, яку звільнено з випробуванням – 1 [0].

Суди призначили покарання: за сукупністю злочинів 384 [689] особам, або 27,9 % [37,7 %] від загальної кількості засуджених; за сукупністю вироків – 179 [242] особам, або 13 % [13,2 %] від загальної кількості засуджених; більш м'яке покарання (із застосуванням ст. 69 КК) суди призначили 53 [78] особам, або 3,9 % [4,3 %] від загальної кількості засуджених. У тому числі за ч. 2 ст. 115 КК суди призначили покарання: за сукупністю злочинів 181 [478] особи, або 58 % [72,5 %] від загальної кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК; за сукупністю вироків – 63 [118] особам, або 20,2 % [17,9 %]; більш м'яке покарання (із застосуванням ст. 69 КК) суди призначили 4 [15] особам, або 1,3 % [2,3 %] від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК.

Конфіскацію майна як додаткове покарання суди застосували до 125 [267] засуджених, що на 53,2 % менше, ніж у 2010 р. У тому числі за ч. 2 ст. 115 КК – до 117 [257] засуджених, що на 54,5 % менше, ніж у 2010 р.

У 2011 р. за вчинення умисних вбивств у неповнолітньому віці засуджено 23 [90] осіб, що майже у 4 рази менше; їх частка від кількості всіх засуджених за вчинення умисних вбивств також дещо зменшилася – 1,7 % [4,9 %]. Із них за ч. 2 ст. 115 КК засуджено 12 [66] осіб, що у 5,5 рази менше, ніж у 2010 р., або 52,2 % [73,3 %] від кількості засуджених неповнолітніх за умисні вбивства. За участю дорослих вчинили злочини 3 [26] неповнолітніх.

За вчинення умисних вбивств засуджено 187 [207] жінок, або 13,6 % [11,3 %] від кількості засуджених за даний вид злочину. У тому числі за ч. 2 ст. 115 КК – 17 [35] осіб, що вдвічі менше, ніж у 2010 р., або 5,4 % [5,3 %] від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК.

У стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння вчинили зазначений злочин 1,1 тис. [1,4 тис.] осіб, або 76,4 % [75,8 %]. У тому числі за ч. 2 ст. 115 КК засуджено за вчинення злочину у стані

алкогольного чи наркотичного сп'яніння 221 [445] особу, що вдвічі менше, ніж у 2010 р., або 70,8 % [67,5 %] від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК.

За вчинення умисних вбивств у складі організованої групи засуджено у 2010 р. 30 осіб, усі за ч. 2 ст. 115 КК; у 2011 р. – жодної.

На час вчинення цих злочинів ніде не працювали і не навчалися чи перебували на обліку в державній службі зайнятості 1,1 тис. [1,4 тис.] осіб, що на 22,3 % менше, ніж у 2010 р., проте їх частка від кількості всіх засуджених дещо збільшилась і становила 77,6 % [75,1 %], із них раніше судимі – 291 [418] особа, що на 30,4 % менше, їх частка в загальній кількості засуджених також дещо зменшилась і становила 21,2% [22,8 %]. У тому числі кількість осіб, засуджених за ч. 2 ст. 115 КК, які на час вчинення злочину ніде не працювали і не навчалися чи перебували на обліку в державній службі зайнятості, зменшилась майже удвічі і становила 242 [474] особи. Водночас їх частка від кількості всіх засуджених за ч. 2 ст. 115 КК дещо збільшилась і становила 77,6 % [71,9%], із них раніше судимі – 89 [167] осіб, що на 46,7 % менше, а їх питома вага від кількості засуджених цієї категорії також дещо збільшилась і становила 36,8 % [35,2 %].

Кількість засуджених осіб, які на час вчинення умисних вбивств перебували на обліку в службі зайнятості, у 2011 р. збільшилася на 24 % і становила 62 [50] особи. Водночас кількість осіб, засуджених за ч. 2 ст. 115 КК, які на час вчинення злочину перебували на обліку в службі зайнятості, зменшилась майже удвічі й становила 11 [21] осіб.

Були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість 361 [498] особа, що на 27,5 % менше порівняно з 2010 р., або 26,3 % [27,2 %] від кількості всіх засуджених за умисні вбивства; із них раніше були звільнені умовно-достроково 88 [160] осіб, або 24,4 % [32,1 %]. У тому числі серед засуджених за ч. 2 ст. 115 КК були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість 117 [208] осіб, що на 43,7 % менше, ніж у 2010 р., але їх частка від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК збільшилася і становила 37,5 % [31,6 %].

У I півріччі 2012 р. на розгляді судів по першій інстанції перебувало 3 тис. [2,8 тис.]⁷ кримінальних справ про умисне вбивство, що на 6,6 % більше, ніж у I півріччі 2011 р.

⁷ Тут і далі у дужках наведено дані за I півріччя 2011 р.

Закінчено провадження у 1,5 тис. справ, або 50,6 % від числа тих, що перебували на розгляді [1,3 тис. справ, або 45,8 %]. Із них з постановленням вироку розглянуто 1,2 тис. справ, що на 18,2 % більше, або 77,4 % від справ, провадження в яких закінчено [1 тис. справ, або 77,1 %]; закрито провадження у 17 [20] справах; розглянуто 50 [71] справ із застосуванням примусових заходів медичного характеру.

На додаткове розслідування та прокурору у порядку ст. 249¹ КПК повернуто 125 [113] справ, що на 10,6 % більше, ніж у I півріччі 2011 р.

Кількість нерозглянутих на кінець звітнього періоду кримінальних справ про умисні вбивства (без урахування справ, провадження в яких зупинено) зменшилась усього на 0,8 % і становила 1,4 тис., їх питома вага від тих, що перебували на розгляді, становила 47,6 % [51,2 %]. Не розглянуто в термін понад 6 місяців 451 [485] справу, що на 7 % менше, або 14,9 % [17,1 %] від тих, що перебували на розгляді .

Кількість справ, призначених з порушенням строків, передбачених положеннями статей 241, 256 КПК, зменшилася на 10,7 % і становила 50 [56], або 3,3 % [4,3 %] від кількості справ, провадження в яких закінчено.

У I півріччі 2012 р. кількість осіб, які вчинили умисні вбивства та стосовно яких розглядались апеляції на вироки, збільшилася на 46,9 % порівняно з I півріччям 2011 р. У апеляційному порядку скасовано вироки місцевих судів стосовно 192 [120] осіб, які вчинили умисні вбивства, що на 60 % більше порівняно з I півріччям 2011 р., їх питома вага від тих, щодо яких постановлено обвинувальні та виправдувальні вироки місцевими судами, збільшилась і становила 15,7 % [12,2 %]. У тому числі скасовано 6 [1] виправдувальних вироків.

В апеляційному порядку із закриттям провадження у справі за відсутності події або складу злочину не скасовано жодного вироку [у I півріччі 2011 р. – щодо 1 особи]; з поверненням справи на додаткове розслідування через неповноту досудового слідства скасовано вироки стосовно 44 [30] осіб, що на 46,7 % більше, ніж у I півріччі 2011 р.; з направленням справи на новий судовий розгляд скасовано вироки стосовно 126 [71] осіб, що також більше на 77,5 %.

Апеляційні суди у I півріччі 2012 р., скасувавши вироки місцевих загальних судів, постановили свої вироки стосовно 18 [15] осіб, що на 20 % більше.

Змінено вироки в апеляційному порядку стосовно 79 [51] осіб, що на 54,9 % більше порівняно з I півріччям 2011 р., або 6,5 % [5,2 %] від тих, щодо яких постановлено виправдувальні та обвинувальні вироки.

За вироками, що набрали законної сили, за ст. 115 КК у I півріччі 2012 р. виправдано – 2 особи, із них за ч. 2 ст. 115 КК – 1 особу.

У I півріччі 2012 р. за умисні вбивства за вироками, що набрали законної сили, засуджено 702 особи. Їх питома вага серед осіб, засуджених за вчинення всіх видів злочинів, становила 0,9 %.

За ч. 2 ст. 115 КК засуджено 205 осіб, або 29,2 % від кількості засуджених осіб за даний вид злочину. Зокрема, за умисне вбивство: двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК)⁸ засуджено 21 особу, малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 2), – 16 осіб, заручника або викраденої людини (п. 3) – жодної особи, вчинене з особливою жорстокістю (п. 4) – 33 особи, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5), – жодної особи, з корисливих мотивів (п. 6) – 74 особи, хуліганських мотивів (п. 7) – 10 осіб, особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку (п. 8) – 1 особу, з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення (п. 9) – 19 осіб, поєднане із зґвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом (п. 10) – 10 осіб, вчинене на замовлення (п. 11) – 3 особи, вчинене за попередньою змовою групою осіб (п. 12) – 67 осіб, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 КК, (п. 13) – 33 особи.

До позбавлення волі на певний строк у I півріччі 2012 р. за ст. 115 КК засуджено 670 осіб; їх питома вага від загальної кількості засуджених за даний вид злочину становила 95,4 %.

За ч. 2 ст. 115 КК до довічного позбавлення волі засуджено 28 осіб, або 13,7 % від кількості засуджених осіб за ч. 2 ст. 115 КК; до позбавлення волі на певний строк засуджено 177 осіб, або 86,3 %.

Від відбування покарання за ч. 1 ст. 115 КК суди звільнили 4 засуджених, або 0,6 % від кількості всіх засуджених; із них звільнено з випробуванням – 3 особи.

⁸ У разі засудження особи за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК, засудження особи відображається у кожному пункті

Суди призначили покарання: за сукупністю злочинів – 217 особам, або 30,9 % від загальної кількості засуджених; за сукупністю вироків – 85 особам, або 12,1 % від загальної кількості засуджених; більш м'яке покарання (із застосуванням ст. 69 КК) суди призначили 31 особі, або 4,4 % від загальної кількості засуджених. У тому числі за ч. 2 ст. 115 КК суди призначили покарання: за сукупністю злочинів – 127 особам, або 62 % від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК; за сукупністю вироків – 43 особам, або 21 %; більш м'яке покарання (із застосуванням ст. 69 КК) суди призначили 6 особам, або 2,9 % від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК.

Конфіскацію майна як додаткове покарання за ч. 2 ст. 115 КК суди застосували до 85 засуджених.

У I півріччі 2012 р. за вчинення умисних вбивств у неповнолітньому віці засуджено 18 осіб, їх частка від кількості всіх засуджених становила 2,6 %. Із них за ч. 2 ст. 115 КК засуджено 14 осіб, або 77,8 % від кількості засуджених неповнолітніх за умисні вбивства. За участю дорослих вчинили злочини 4 неповнолітніх.

За вчинення умисних вбивств засуджено 79 жінок, або 11,3 % від кількості засуджених за даний вид злочину, із них за ч. 2 ст. 115 КК – 16.

У стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння цей вид злочину вчинили 547 осіб, або 77,9 %, у тому числі 151 засуджений за вчинення злочину, відповідальність за який передбачена ч. 2 ст. 115 КК.

У I півріччі 2012 р. за вчинення умисних вбивств (ч. 2 ст. 115 КК) у складі організованої групи засуджено 3 особи.

На час вчинення цих злочинів ніде не працювали і не навчалися чи перебували на обліку в державній службі зайнятості 542 особи, їх частка від кількості всіх засуджених становила 77,2 %, із них раніше судимі – 150 осіб, їх частка в загальній кількості засуджених становила 21,4 %. У тому числі 155 осіб, засуджених за ч. 2 ст. 115 КК, на час вчинення злочину ніде не працювали і не навчалися чи перебували на обліку в державній службі зайнятості, їх частка від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК становила 75,6 %, із них раніше судимі – 67 осіб, або 43,2 %. Кількість осіб, які на час вчинення злочинів перебували на обліку в службі зайнятості, становила 25, у тому числі засуджених за ч. 2 ст. 115 КК – 9.

Були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість 181 особа, або 25,8 % від кількості засуджених за умисні вбивства; із них раніше було звільнено умовно-достроково 51 особу, або 28,2 %. У тому числі 85 осіб, засуджених за ч. 2 ст. 115 КК, також були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість, а їх частка від кількості засуджених за ч. 2 ст. 115 КК становила 41,5 %, із них раніше було звільнено умовно-достроково 31 особу, або 36,5 %.

У 2011 р. на розгляді судів по першій інстанції перебувало 19 [9] кримінальних справ за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК), що у 2,1 рази більше, ніж у 2010 р.

Закінчено провадження у 11 справах, або 57,9 % від числа тих, що перебували на розгляді [4 справах, або 44,4 %]⁹. Із них з постановленням вироку розглянуто 7 справ, що у 3,5 рази більше, або 63,6 % від справ, провадження в яких закінчено [2 справи, або 50 %]; із застосуванням примусових заходів медичного характеру розглянуто 1 [1] справу.

Залишилися нерозглянутими 6 [5] кримінальних справ (без урахування справ, провадження в яких зупинено), що на 20 % більше, або 31,6 % [55,6 %] від кількості тих, які перебували на розгляді судів.

За посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК) за вироками, що набрали законної сили, до позбавлення волі на певний строк у 2010 р. засуджено 2 особи, у 2011 р., згідно з даними ДСА, – не засуджено жодної особи.

У I півріччі 2012 р. на розгляді судів по першій інстанції перебувало 16 [11]¹⁰ кримінальних справ за ст. 348 КК, що на 45,5 % більше, ніж у I півріччі 2011 р.

Закінчено провадження у 6 справах, або 37,5 % від числа тих, що перебували на розгляді [7 справах, або 63,6 %]. Із них з постановленням вироку розглянуто одну справу, або 16,7 % від справ, провадження в яких закінчено [7 справ, або 100 %]; із застосуванням примусових заходів медичного характеру розглянуто 2 [0] справи.

⁹ Тут і далі у дужках наведено дані за 2010 р.

¹⁰ Тут і далі у дужках наведено дані за I півріччя 2011 р.

Залишилися нерозглянутими 10 [3] кримінальних справ (без урахування справ, провадження в яких зупинено), що у 3,3 рази більше, ніж у I півріччі 2011 р., або 62,5 % [27,3 %] від кількості тих, що перебували на розгляді судів. Не розглянуто в термін понад 6 місяців 4 [0] справи.

У I півріччі 2012 р. за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК) за вироками, що набрали законної сили, засуджено 2 особи (до позбавлення волі на певний строк).

У статистичних звітах ДСА не виділяються дані щодо розгляду кримінальних справ за: посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК); умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК); умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК); посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК); посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК).

За вироками, що набрали законної сили, засуджено за: умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК), у 2010 р. – 33 особи, у 2011 р. – 26 осіб, у I півріччі 2012 р. – 13 осіб; умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК), у 2010 р. – 79 осіб, у 2011 р. – 41 особу, I півріччі 2012 р. – 22 особи; посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК), у 2010 р. – одну особу, у 2011 р. та I півріччі 2012 р. – не засуджено жодної особи; опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків (ч. 4 ст. 404 КК) у 2011 р. засуджено одну особу, у 2010 р. та I півріччі 2012 р. – не засуджено жодної особи.

За вчинення злочинів, відповідальність за які передбачена ст. 112 КК (посягання на життя державного чи громадського діяча), ст. 379 КК (посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя), у період 2010-2011 років. та I півріччя 2012 р. особи не засуджувалися.

Аналіз судової статистики та вивчення судової практики розгляду справ про умисне вбивство проведено відповідно до п. 3. ч. 1 ст. 40, п. 2 ч. 1 ст. 44-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» з метою виявлення проблем та труднощів у застосуванні судами законодавства та напрацювання відповідних пропозицій щодо їх вирішення.

У роботі над аналізом використані дані судової статистики, ухвали (постанови) Верховного Суду України, надіслані апеляційними судами узагальнення судової практики з цього питання, а також додані до узагальнень копії відповідних судових рішень.

Практика розгляду судами справ про умисне вбивство за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 115 КК)

Найбільш небезпечним видом вбивства є умисне вбивство за обтяжуючих обставин, які зазначені в пунктах 1-14 ч. 2 ст. 115 КК. Для кваліфікації умисного вбивства за ч. 2 ст. 115 КК необхідно встановити хоча б одну ознаку, передбачену ч. 2 ст. 115 КК.

Перелік обтяжуючих обставин, зазначених у ч. 2 ст. 115 КК, є вичерпним і поширеному тлумаченню не підлягає. Якщо в діях винної особи таких ознак вбачається декілька, то всі вони мають отримувати самостійну правову оцінку за відповідним пунктом ч. 2 ст. 115 КК.

При засудженні особи за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК покарання за кожним пунктом цієї статті окремо не призначається. Проте, під час його призначення необхідно враховувати наявність у діях винного декількох кваліфікуючих ознак умисного вбивства як обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину (п. 18 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» (далі – Постанова)).

Умисне вбивство двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК)

П. 1 ч. 2 ст. 115 КК передбачає відповідальність за умисне вбивство двох або більше осіб. Умисне вбивство має кваліфікуватися за цим пунктом за умови, що їх вбивство охоплювалось єдиним умислом.

Вивчення судової практики показало, що деякі суди допускають помилки при кваліфікації злочинних діянь осіб, винних у вчиненні умисного вбивства двох або більше осіб.

Так, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що вирок апеляційного суду Львівської обл. у частині засудження Барана М.Є. за епізодом замаху на вбивство двох або більше осіб, вчинене за попередньою змовою групою осіб, підлягає скасуванню з направленням справи на новий судовий розгляд з таких підстав. Формулюючи обвинувачення, визнане судом доведеним, суд зазначив у вирокі, що Баран М.Є., діючи за попередньою змовою з іншими особами, з хуліганських мотивів, маючи умисел на вбивство Тарапацького М., завдав останньому удари ножом, від яких той помер на місці, а після умисного вбивства Тарапацького М., маючи умисел на вбивство з хуліганських мотивів Горончука М., також діючи за попередньою змовою з іншими особами, завдав удари ножом і Горончуку М., від яких той, втративши свідомість, впав начебто мертвої, внаслідок якого злочинні дії щодо нього були припинені.

Тобто суд, визнавши, що Баран М.Є. спочатку учинив вбивство однієї особи, на що був спрямований його умисел, а потім здійснив замах на вбивство другої особи, кваліфікував дії Барана М.Є. за ч. 2 ст. 15 і п. 1 ч. 2 ст. 115 КК, хоча ця кваліфікація передбачає наявність єдиного умислу на вбивство відразу двох або більше осіб.

Іноді органи досудового слідства помилково кваліфікують за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК дії осіб за відсутності доказів про наявність умислу саме на вбивство двох або більше осіб.

Так, органами досудового слідства дії Ванди Ю.Ж. було кваліфіковано за ч. 2 ст. 15 і п. 1 ч. 2 ст. 115 КК, тобто як умисне вчинення закінченого замаху на заподіяння смерті (умисне вбивство) трьом потерпілим.

Лубенський міськрайонний суд Полтавської обл. кваліфікував дії Ванди Ю.Ж. в частині заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для життя в момент заподіяння, двом потерпілим за ч. 1 ст. 121 КК, а стосовно спричинення третьому потерпілому умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження за ч. 1 ст. 122 КК.

Суд дійшов висновку, що з огляду на дії Ванди Ю.Ж., який під час досудового слідства та у суді послідовно стверджував, що не мав наміру позбавляти потерпілих життя, а удари ножом наносив ситуативно спочатку одному, а потім й іншим потерпілим, оскільки злякався, коли на допомогу першому потерпілому прибігли ще двоє, та на характер і локалізацію завданих ним тілесних ушкоджень, засуджений не мав прямого умислу на

позбавлення їх життя. За таких обставин дії, які вчинив Ванда Ю.Ж., суд правильно кваліфікував за наслідками, що настали.

В іншій справі органи досудового слідства кваліфікували дії Лисуненка М.О. за ч. 2 ст. 15 і п. 1 ч. 2 ст. 115 КК.

Єнакіївський міський суд Донецької обл. не погодився із зазначеною кваліфікацією дій засудженого та дав їм кримінально-правову оцінку за ч.1 ст. 121 КК.

Мотивуючи необхідність саме такої кваліфікації злочинних дій Лисуненка М.О., суд у вирокі зазначив, що із досліджених по справі доказів убачається, що підсудний не бажав заподіяти смерть, і це підтверджується добровільним припиненням ним завдавати удари ножом потерпілим. Про те, що засуджений не бажав настання смерті, свідчить і той факт, що потерпілі без перешкод покинули місце події, їх ніхто не переслідував. Апеляційним судом вирок залишений без зміни.

Умисне вбивство малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК)

Із узагальнень апеляційних судів убачається, що не є проблемою для органів досудового слідства і судів кваліфікація дій винної особи за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК – умисне вбивство малолітньої дитини, оскільки засуджена особа, зазвичай, достовірно знала вік потерпілого, бо перебувала з ним у родинних стосунках.

Умисне вбивство малолітньої дитини має місце тоді, коли смерть заподіюється дитині, якій на момент позбавлення її життя не виповнилося 14 років.

Наприклад, вирокі Сумського районного суду від 19 грудня 2011 р. Тараненко М.М. засуджений за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК за те, що з мотивів виниклої неприязні, маючи умисел на позбавлення дитини життя, завдав зі значною силою численні удари ногами по тілу своєї доньки, 2009 р. н., від яких вона померла на місці.

У п. 6 Постанови зазначено, що кваліфікуюча ознака (умисне вбивство малолітньої дитини) наявна тоді, коли винний достовірно знав, що потерпілий є малолітнім, або припускав це, чи за обставинами справи мав би і міг це усвідомлювати. При тому докази, які підтверджують це, повинні бути належними і допустимими.

У справі щодо Корецького І.І. апеляційний суд Хмельницької обл. перекваліфікував його дії з п. 2 ч. 2 ст. 115 КК на ч. 1 ст. 115 КК.

У ході перегляду справи апеляційний суд встановив, що в основу обвинувачення як органами досудового слідства, так і судом

було покладено показання Корецького І.І. щодо малолітнього віку потерпілого, які він давав як свідок в той час, коли кримінальна справа стосовно нього була вже порушена за ознаками злочину, передбаченого п. 2 ч. 2 ст. 115 КК. Від цих показань у подальшому він відмовився у судовому засіданні. Апеляційним судом такий доказ обґрунтовано визнано недопустимим, оскільки він отриманий з істотним порушенням права на захист.

Суд узяв до уваги і те, що потерпілому через місяць після вбивства мало б виповнитися 14 років. Інших відомостей про те, що засуджений був обізнаний про малолітній вік потерпілого, в матеріалах справи немає.

Для відмежування умисного вбивства малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК) від умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК) суди повинні ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування стану, в якому знаходилась мати, та проміжку часу після пологів до моменту, коли вона вбила свою дитину.

Так, у справі щодо Городянської Н.Р. органами досудового слідства її дії кваліфіковано за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК. Тернопільський міськрайонний суд такі дії кваліфікував за ст. 117 КК.

Суд урахував, що Городянська Н.Р. в період скоєного знаходилася в стані фізіологічного афекту, який істотно вплинув на її здатність розуміти значення своїх дій і керувати ними. Вбивство дитини вона скоїла на 59 день після пологів. Із висновків судово-медичної експертизи вбачається, що Городянська Н.Р. перебувала в особливому психоемоційному стані (кумулятивний афект), зумовленому пологами після народження доньки. Такий стан жінки може бути розтягнутий у часі від декількох днів до декількох місяців.

Ця справа була предметом перегляду судом апеляційної інстанції, за результатами якого вирок залишено без зміни.

Судам слід звертати увагу на те, що, вказуючи на вчинення вбивства новонародженої дитини під час пологів або відразу після них, законодавець обмежує вчинення цього злочину певним проміжком часу, який є нетривалим і повинен визначитися у кожному конкретному випадку.

Умисне вбивство з особливою жорстокістю(п. 4 ч. 2 ст. 115 КК)

Для притягнення до відповідальності за цим пунктом необхідно встановити наявність не просто жорстокості, яка

фактично має місце при будь-якому умисному вбивстві, а особливо жорстокості.

У п. 8 Постанови умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК), якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьбування честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління і под.) страждань, а також якщо воно було поєднане із наругою над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань.

Характерним прикладом вбивства, яке було вчинене з особливою жорстокістю, є наступна справа.

Вироком Керченського міського суду АР Крим від 22 серпня 2011 р. Х. було засуджено за пунктами 1, 2, 4 ч. 2 ст. 115 КК за таких обставин.

Х. за місцем проживання у гуртожитку, після спільного вживання алкогольних напоїв та сварки з К.В.А., К.Т.А., О., з метою вбивства сім'ї К. та О. узяв кухонний ніж, прийшов до кімнати № 13 цього ж гуртожитку, де умисно, з метою спричинення смерті, завдав К.В.А. не менш 22 ударів ножом у живіт, груди, шию, спричинивши тяжкі тілесні ушкодження, небезпечні для життя у момент їх заподіяння. Продовжуючи свої злочинні дії, цим же ножом він з особливою жорстокістю, у присутності матері та малолітньої дитини, завдав К.О.Є. не менш 39 ударів у різні частини тіла. Після чого, подолавши опір особи, що намагалася захистити свою матір, продовжуючи свої злочинні дії, ножом з особливою жорстокістю у присутності малолітньої дитини, завдав К.Т.А. не менш 13 ударів у різні частини тіла. Продовжуючи свої злочинні дії, засуджений завдав малолітній дитині не менш 3 ударів ножом у різні частини тіла. Потім, прийшовши до кімнати № 20 цього ж гуртожитку, цим же ножом наніс О. не менш 52 ударів у різні частини тіла.

У цьому випадку суд прийшов до правильного висновку, що засуджений скоїв вбивство з особливою жорстокістю. Про це свідчить спосіб нанесення тілесних ушкоджень, сила, з якою завдавалися удари, їх кількість, нанесення ударів в життєво важливі

органи в присутності близької потерпілому особи та малолітньої дитини, що для винного є усвідомленням завдання потерпілому особливих страждань.

Судова практика виходить з того, що кількість поранень при вчиненні вбивства сама по собі не є тією обставиною, яку суду в будь-якому випадку слід розглядати як свідчення вбивства з особливою жорстокістю. Кількість тілесних ушкоджень необхідно оцінювати у співвідношенні з часом, протягом якого вони завдавались, зі спрямованістю умислу винної особи, мотивом вбивства, конкретними обставинами скоєння злочину.

Наприклад, Деснянським районним судом м. Чернігова розглянута кримінальна справа щодо Барановських Є.О. Органами досудового слідства дії Барановських Є.О. кваліфіковані за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК. У ході розгляду справи суд дійшов висновку, що така кваліфікація не знайшла свого підтвердження в судовому засіданні, оскільки із матеріалів справи вбачається, що численні тілесні ушкодження потерпілому спричинено одномоментно в короткий проміжок часу, а засуджений категорично заперечував про своє бажання завдати потерпілому при вбивстві особливих страждань. Такий спосіб позбавлення життя потерпілого та обставини справи не свідчили про виявлення винним особливої жорстокості, а підтверджували його намір скоріше позбавити потерпілого життя.

Аналогічно апеляційним судом Луганської обл. вирок Жовтневого районного суду м. Луганська від 9 лютого 2012 р. щодо Пушнякова Б.І. змінений, дії Пушнякова Б.І. перекваліфіковані з п. 4 ч. 2 ст. 115 на ч. 1 ст. 115 КК.

Підставою для зміни вироку суду першої інстанції стало таке. Згідно з висновком судово-медичної експертизи смертельні ушкодження, виявлені на трупі Щетиніна А.В., утворилися від численної дії тупого твердого предмета у життєво-важливі органи потерпілого. Даних про те, що Пушняков Б.І., скоюючи злочин, діяв з наміром завдати потерпілому особливих страждань, і усвідомлював, що заповдіє Щетиніну А.В., який від ударів втратив свідомість, такі страждання, в кримінальній справі немає. Механізм, локалізація, кількість завданих ударів свідчили про намір Пушнякова Б.І. скоріше позбавити життя потерпілого.

У іншій справі колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України (далі – ВСУ) визнала, що дії засуджених Дранка Д.В. і Коров'яка Є.В. суд помилково кваліфікував за пунктами 4, 9 ч. 2 ст. 115 КК за ознаками вчинення

вбивства з особливою жорстокістю і з метою полегшити вчинення іншого злочину.

Як з'ясовано у справі, вбивство Янчевої Н.Н. було вчинене з корисливих мотивів під час розбійного нападу на неї. Засуджені Дранко Д.В. і Коров'як Є.В. визнали свою вину в цьому і послідовно зазначали, що не переслідували мети заподіяти Янчевій Н.Н. особливих фізичних, психічних чи моральних страждань. Свідок Л. вказувала, що дії засуджених відносно Янчевої Н.Н. тривали недовго, а згідно з висновками судово-медичної експертизи – більшість ножових поранень у Янчевої Н.Н., від яких настала її смерть, виявлено в області грудей і живота, й всі вони були заподіяні одночасно в короткий проміжок часу; смерть Янчевої Н.Н. настала ще до впливу високої температури при пожежі, що виникла внаслідок підпалу. З урахуванням цього, судова колегія в ухвалі вказала, що дії відносно Янчевої Н.Н. учинялися з метою позбавлення її життя без наміру спричинити їй особливі страждання. Сама по собі тільки велика кількість ножових поранень не дає підстав для визнання вбивства вчиненим з особливою жорстокістю.

Крім того, колегія суддів вказала, що неправильним також є висновок суду про вбивство Янчевої Н.Н. для полегшення вчинення розбійного нападу, оскільки її вбивство було здійснено під час розбою, а це кваліфікується за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК і ч. 4 ст. 187 КК, за що й були засуджені Дранко Д.В. і Коров'як Є.В., та додаткової кваліфікації ще і за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК не потребує.

Практика відносить до вбивств з особливою жорстокістю і ті випадки, коли вбивство супроводжувалось як великою кількістю завданих тілесних ушкоджень, так і наругою над трупом.

Прикладом справи про умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, може бути справа щодо Меленюка А.О., якого вирокотом Нікопольського міськрайонного суду від 28 січня 2011 р. було засуджено за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК. Згідно з вирокотом він за місцем проживання у м. Нікополі посварився зі своїм дядьком – Горностаєм С.А., і у Меленюка А.О. виник злочинний намір, спрямований на його умисне вбивство з особливою жорстокістю. З цією метою засуджений в будинку відшукав сокиру, зайшов у кімнату, де відпочивав потерпілий, і завдав йому обухом і лезом сокири численних ударів по голові і грудній клітці, усвідомлюючи заподіяння цим дядьку особливих фізичних страждань. Від завданих ударів Горностає С.А. помер на місці. У подальшому Меленюк А.О. перетяг його у сусідню кімнату і, нехтуючи

загальноприйнятими нормами моралі, проявляючи неповагу до Горностая С.А., з метою глумління над його трупом, спеціально принесеними з коридору ножем і секатором відрізав потерпілому палець на руці і запхав його через відкриту рану в лівій скроневій частині голови в порожнину черепа, в паху відрізав мошонку і яєчка, статевий орган, наніс дві різані рани по анальному отвору, множинні різані рани обличчя, спини й інших частин тіла.

Зазначені у вирокі обставини у своїй сукупності свідчать про те, що Меленюк А.О, позбавляючи життя Горностая С.А., завдав йому особливих фізичних страждань шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень обухом і лезом сокири, що було поєднане із глумлінням над трупом, тобто діяв з особливою жорстокістю.

Умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК)

Йдеться про такі способи вбивства, коли через позбавлення життя однієї людини створювалася реальна небезпека позбавити життя інших осіб.

Пленум Верховного Суду України у п. 9 Постанови роз'яснив, що як учинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, умисне вбивство кваліфікується за умови, якщо винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує такий спосіб убивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей. При цьому небезпека для життя інших людей має бути реальною.

Вказівку закону про небезпеку для життя багатьох осіб слід розуміти, як небезпеку спричинення смерті не тільки потерпілому, а ще хоча б одній людині.

Вивчення судової практики у справах, розглянутих Верховним Судом України, показало, що деякі суди при кваліфікації таких дій допускають помилки.

Так, у справі щодо Скрябіна С.Г., засудженого вироком Апеляційного суду м. Києва за ч. 1 ст. 15 і пунктами 1, 5, 11 ч. 2 ст. 115 КК, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВСУ дійшла висновку про необхідність виключення з вироку кваліфікації дій засудженого за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК.

Судом першої інстанції було встановлено, що злочини засудженим вчинені за таких обставин. Скрябін С.Г. отримав від невстановлених слідством осіб замовлення на вбивство Кисельова І.В. Без передбаченого законом дозволу він незаконно

придбав, носив і зберігав вогнепальну зброю та боєприпаси до неї, а потім 30 вересня 2003 р. о 20 год. в під'їзді будинку, де проживав Кисельов І. В., виконуючи замовлення на умисне вбивство і діючи способом, небезпечним для життя багатьох осіб, двома пострілами в Кисельова І. В. і одним пострілом в Башлаєва О.В. вчинив замах на умисне вбивство двох осіб та поранив їх, не довівши злочин до кінця з причин, що не залежали від його волі.

При розгляді справи в касаційному порядку колегія суддів в ухвалі зазначила, що із наведених у вирокі обставин вбачається, що Скрябін С.Г., здійснюючи умисел на вбивство двох потерпілих, з невеликої відстані здійснив два прицільні постріли з пістолета у Кисельова І.В. і один у Башлаєва О.В., тобто застосував спосіб, який не був небезпечним для життя інших осіб. Суд не встановив та не зазначив у формулюванні обвинувачення жодних інших обставин, які б свідчили про те, що Скрябін С.Г. усвідомлював, що діє у спосіб, небезпечний для життя інших осіб, і небезпека для них була реальною. Таким чином, колегія суддів дійшла висновку, що з урахуванням використаного знаряддя вбивства і способу його застосування дії засудженого не можуть бути додатково кваліфіковані як вбивство двох осіб, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб.

Аналогічно у справі щодо Орлик Т.В. за обставин, установлених вирокі апеляційного суду Одеської обл., колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВСУ дійшла висновку про те, що дії засудженої помилково кваліфіковано як умисне вбивство і замах на умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК).

Орлик Т.В. засуджено за те, що на ґрунті особистих неприязних стосунків, які склалися між нею та подружжям Свиридів, вона, маючи умисел на вбивство п'ятих членів сім'ї Свиридів, учинила умисне вбивство двох малолітніх дітей, а також замах на вбивство чоловіка, його дружини і малолітнього сина шляхом підпалу їх будинку, тобто способом, небезпечним для життя багатьох осіб.

Колегія суддів, розглянувши справу в касаційному порядку, в ухвалі зазначила, що, як встановлено у справі, застосовуючи такий спосіб убивства як підпал, Орлик Т.В. мала умисел на вбивство одразу всіх членів сім'ї – мешканців окремого житлового будинку, який був розташований осторонь інших будинків. Даних про те, що застосований нею спосіб убивства створював небезпеку для життя інших осіб, щодо яких у неї не було умислу на вбивство,

у справі немає. На такі дані не посилалися й органи досудового слідства, висуваючи Орлик обвинувачення. За таких обставин з кваліфікації дій Орлик Т.В. було виключено таку кваліфікуючу ознаку вбивства і замаху на вбивство, як учинення їх способом, небезпечним для життя багатьох осіб, оскільки це не охоплювалося її умислом.

Вироком апеляційного суду Одеської обл. Хорошилова В.М. та Болдирева В.В. визнано винуватими в умисному вбивстві способом, небезпечним для життя багатьох осіб, з корисливих мотивів, на замовлення, за попередньою змовою групою осіб, та у вчиненні інших злочинів. Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ визнала кваліфікацію їх дій за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК правильною.

Верховний Суд України, розглянувши справу щодо Болдирева В.В. і Хорошилова В.М. з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 400-12 КПК України 1960 р., констатував, що висновок суду касаційної інстанції про наявність у діях засуджених кваліфікуючої ознаки, передбаченої п. 5 ч. 2 ст. 115 КК, є неправильним, оскільки судом встановлено, що Болдирев В.В. здійснював постріли з пістолета-кулемета у дворі житлового будинку тоді, коли на місці події сторонніх осіб не було, з повідомлення Хорошилова В.М. він достеменно знав, що до нього прямує саме потерпілий, стріляв у нього прицільно і з невеликої відстані, тобто умислом засуджених не охоплювалось учинення вбивства способом, небезпечним для життя багатьох осіб, а саме по собі вчинення вбивства у громадському місці не свідчить про такий умисел.

Тому постановою Судової палати у кримінальних справах ВСУ від 24 січня 2013 р. ухвалу колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 липня 2012 р. щодо Болдирева В.В. та Хорошилова В.М. скасовано, а справу щодо них направлено на новий касаційний розгляд.

Умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК)

Пленум Верховного Суду України у п. 10 Постанови звернув увагу на те, що за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК умисне вбивство кваліфікується як вчинене з корисливих мотивів тоді, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав отримати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або для інших осіб, одержати чи

зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди.

При цьому немає значення, отримав він вказану вигоду чи ні, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього злочину. Якщо умисел на заволодіння майном виник у винного після вбивства, вчиненого з інших мотивів, кваліфікація його дій за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК виключається.

Так, Гелевану В.М органами досудового слідства було пред'явлено обвинувачення у скоєнні злочинів, передбачених п. 6 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 289 КК, за таких обставин.

17 травня 2011 р., близько 18 год. 30 хв., біля повороту з автодороги Полтава-Нехвороща-Світлогірське до с. Михайлівки Машівського району Полтавської обл. між Гелеваном В.М., який перебував у стані алкогольного сп'яніння, та потерпілим Діхтенком Г.П. виникла сварка, під час якої Гелеван В.М. схопив граблі і, маючи умисел на позбавлення життя Діхтенка Г.П., металевую частиною завдав удар в потиличну ділянку голови. Після удару Діхтенко Г.П. повернувся обличчям до Гелевана В.М., а той ще завдав більше 10 ударів граблями в голову Діхтенка Г.П., від яких останній на місці події помер. Усвідомлюючи, що вчинив тяжкий злочин, Гелеван В.М. з метою швидше залишити місце події заволодів автомобілем, який належав Діхтенку В.П. Керуючи цим автомобілем, Гелеван В.М. на автодорозі допустив зіткнення з іншим автомобілем, після чого залишив його на місці пригоди, а сам утік.

За таких обставин Ленінський районний суд м. Полтави кваліфікував дії Гелевана В.М. за ч. 1 ст. 115 та ч. 2 ст. 289 КК, оскільки умисел на заволодіння автомобілем у нього виник після вчинення вбивства. Як указав суд, Гелеван В.М. свою вину у вчиненні умисного вбивства з метою заволодіння автомобілем не визнавав. Стверджував, що намір заволодіти автомобілем потерпілого виник у нього вже після скоєння вбивства, щоб прискорити зникнення з місця злочину. І ці показання Гелевана В.М. не були спростовані дослідженими по справі доказами. При перегляді справи в апеляційному порядку вирок залишено без зміни.

Не завжди суди при розгляді справ дотримуються роз'яснень абз. 3 п. 10 Постанови, за змістом якого дії винної особи в разі вчинення умисного вбивства під час розбійного нападу кваліфікуються за сукупністю злочинів, передбачених ч. 4 ст. 187, п. 6 ч. 2 ст. 115 КК.

Необхідність кваліфікації за сукупністю злочинів пов'язана з тим, що юридичний склад розбою не охоплює заподіяння смерті потерпілому, а тому в разі настання смерті під час розбою потребує обов'язкової кваліфікації ще і за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України.

Апеляційним судом Хмельницької області скасований вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької обл. від 2 червня 2011 р. щодо Полозуна В.С., який був засуджений за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК та помилково виправданий за ч. 4 ст. 187 КК за вчинення розбійного нападу, під час якого було умисно заподіяно смерть потерпілій за таких обставин. Засуджений з метою заволодіння грошима потерпілої через вікно проник у її будинок. Від шуму, зчиненого засудженим під час пошуку грошей, потерпіла прокинулась та вийшла до Полозу на В.С. із сусідньої кімнати. Розуміючи, що потерпіла є єдиною перешкодою його наміру заволодіти грошима, він, діючи з корисливих мотивів, напав на неї і задушив, після чого продовжив пошук грошей та, не знайшовши їх, утік.

У іншій справі щодо Кубарева В.Ю. та Томіна Д.С. Іллічівський районний суд м. Маріуполя визнав кваліфікацію їх дій за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК помилковою. Суд встановив, що після того, як засуджені напали на Новікова і заволоділи його грошима, Кубарев запропонував Томіну вбити потерпілого, оскільки останній міг повідомити у правоохоронні органи про раніше скоєний щодо нього злочин. Новіков з цим погодився. Для здійснення злочинного умислу, спрямованого на спричинення смерті Новикову з метою приховання іншого злочину, Кубарев взяв ніжки стільця і одну з них передав Томіну. Після чого, діючи відповідно до узгодженого злочинного плану, Кубарев і Томін, маючи умисел на позбавлення життя Новікова, ніжками стільця били ними потерпілого по голові доти, поки він не помер.

За таких обставин суд обґрунтовано визнав, що дії, які вони вчинили після розбійного нападу на потерпілого, необхідно кваліфікувати не як вбивство з корисливих мотивів, а як вбивство, скоєне за попередньою змовою групою осіб з метою приховати інший злочин, за пунктами 9, 12 ч. 2 ст. 115 КК.

Умисне вбивство, вчинене на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК)

Зміст цієї обтяжуючої обставини визначено у п. 15 Постанови, відповідно до якого умисне вбивство, вчинене на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК), – це умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої

особи (замовника). Таке доручення може мати форму наказу, розпорядження, а також угоди, відповідно до якої виконавець зобов'язується позбавити потерпілого життя, а замовник – вчинити в інтересах виконавця певні дії матеріального чи нематеріального характеру або ж не вчинювати їх.

Сторонами такої угоди є не менш ніж дві особи – замовник і виконавець. Проте, їх може бути і більше – декілька замовників, декілька виконавців; до цих злочинів також можуть бути причетними посередники між замовником і виконавцем.

Об'єктивна сторона вбивства на замовлення нічим принциповим не відрізняється від об'єктивної сторони інших умисних вбивств і полягає у протиправному позбавленні життя іншої людини.

Суб'єктивна сторона вбивства на замовлення, як правило, характеризується прямим умислом – винна особа усвідомлює, що вона виконує протиправне замовлення на позбавлення потерпілого життя і бажає це замовлення виконати. Разом з тим цей злочин може бути вчинено і з непрямым умислом. Це, наприклад, стосується випадків, коли доручення замовника містить альтернативу, коли він ставить завдання або заподіяти тілесні ушкодження потерпілому, або вбити його. Якщо виконавець під час виконання такого замовлення застосує насильство, при якому не бажає настання смерті потерпілого, але свідомо допускає, що смерть може настати, і потерпілому дійсно заподіюється смерть, він повинен нести відповідальність за вбивство, вчинене на замовлення.

Аналіз судової практики розгляду справ цієї категорії показав, що переважно мотивом виконання вбивства на замовлення є користь. Замовник передає або обіцяє передати виконавцю певну грошову суму чи іншу матеріальну винагороду за вбивство, а виконавець за цю винагороду вбивство вчиняє.

Дії замовника і дії виконавця вбивства тісно пов'язані між собою, але об'єктивно вони суттєво відрізняються. Замовник (якщо тільки він не є одночасно і співвиконавцем вбивства) безпосередньо не позбавляє потерпілого життя, не виконує об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 115 КК. В залежності від конкретних обставин справи замовник, замовляючи вбивство, вчиняє дії, які спонукають виконавця до вчинення вбивства, тобто він виступає в ролі підбурювача (а в деяких випадках – організатора або й пособника).

У будь-якому разі суд має чітко визначитися, яка форма співучасті мала місце в кожному конкретному випадку, і кваліфікувати дії замовника з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК та за п. 11 ч. 2 ст. 115 КК.

Так, ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 березня 2012 р. вирок апеляційного суду Миколаївської обл. від 7 липня 2011 р. щодо Особи 1 змінено. Перекваліфіковано її дії з пунктів 6, 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК України на ч. 4 ст. 27 і пунктів 6, 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК.

Колегія суддів зазначеного суду дійшла висновку, що сукупність наведених у вирок доказів, яким суд дав правильну оцінку, переконливо свідчить про доведеність винуватості Особи 1 у вчиненні за попередньою змовою замовлення на вбивство з корисливих мотивів конкурента по бізнесу – генерального директора акціонерної риболовецької компанії (АРК) «Антарктика» за грошову винагороду 20 000 доларів США. Разом з тим безпосередні злочинні дії, а саме постріли з пістолета, від яких потерпілому було заподіяно вогнепальні поранення і настала його смерть, вчинені іншою особою – виконавцем вбивства. При цьому Особа 1 не була організатором та співвиконавцем вбивства, а спонукала виконавця до вчинення вбивства, тобто діяла як підбурювач, тому колегія суддів дійшла правильного висновку, що її дії необхідно додатково кваліфікувати з посиланням на ч. 4 ст. 27 і пункти 6, 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК.

Допускаються помилки при кваліфікації дій замовника у випадках, коли злочинний результат (позбавлення потерпілого життя) з тих чи інших причин не настав.

Відповідно до абз. 7 п. 15 Постанови у разі, коли виконавець погодився позбавити потерпілого життя, але з причин, що не залежали від його волі, умисел на вбивство до кінця не довів, дії замовника, залежно від конкретних обставин справи, кваліфікуються як співучасть у готуванні до умисного вбивства на замовлення чи в замаху на вчинення цього злочину.

Згідно з вирокі апеляційного суду Харківської обл. від 2 квітня 2012 р. Айвазяна А.В. визнано винуватим та засуджено за те, що він, за попередньою змовою групою осіб, організував замах на умисне вбивство на замовлення потерпілого Мушегіяна М.Т. (за ч. 3 ст. 27, ч. 2 ст. 15 і пунктами 11, 12 ч. 2 ст. 115 КК) за таких обставин.

Айвазян А.В. звернувся до знайомого Бабенка Ю.Ю. знайти особу, яка могла б вбити Мушегяна М.Т. за грошову винагороду. Бабенко Ю.Ю. на пропозицію Айвазяна А.В. погодився, одночасно повідомивши про це правоохоронним органам. А на підтвердження нібито виконаного вбивства на замовлення передав засудженому фотографії із зображенням убитого. Переконавшись, що замовлення виконано, Айвазян А.В. передав Бабенку Ю.Ю. винагороду – 2300 доларів США. Одразу після передачі грошових коштів засудженого було затримано працівниками міліції.

Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ визнала, що засуджений виконав усі організаційні дії, які вважав необхідними для доведення злочину до кінця, але зазначений злочин не було доведено до кінця з причин, не залежних від його волі. Отже, встановлені судом фактичні обставини свідчать про те, що Айвазян А.В. вчинив підготовку до інкримінованого йому злочину, а не замах на його вчинення. Вирок щодо Айвазяна А.В. ухвалою ВССУ від 24 липня 2012 р. змінено з перекваліфікацією його злочинних дій в частині – з ч. 2 ст. 15 на ч. 1 ст. 14 КК.

У іншій справі вироком Кельменецького районного суду Чернівецької обл. Маланюк Н.В. та Маланюк О.Й. визнані винними в тому, що, перебуваючи в неприязних стосунках із потерпілим Шварцманом В.А., з метою помсти домовились та вирішили вбити потерпілого. Засуджені попросили свого знайомого Чумака В.С. знайти особу, яка вб'є Шварцмана В.А. за матеріальну винагороду. Чумак В.С., погодившись з цією пропозицією, одночасно звернувся до правоохоронних органів та повідомив про намір засуджених. Правоохоронними органами було прийнято рішення про викриття злочинних намірів засуджених та проведення оперативно-розшукових заходів. Під час зустрічі з оперативним працівником міліції, який виступив в ролі виконавця замовного вбивства, засуджені ще раз підтвердили своє рішення щодо позбавлення життя Шварцмана В.А. за винагороду та надали виконавцю його фотографію. На підтвердження нібито виконаного вбивства на замовлення засудженим були надані фотографія із зображенням потерпілого з ознаками насильницької смерті та його шапка. Після передачі грошей замовники вбивства були затримані працівниками міліції.

Такі злочинні дії Маланюк Н.В. та Маланюк О.Й. судом кваліфіковані як замах на умисне вбивство за ч. 2 ст. 15 і пунктами

11, 12 ч. 2 ст. 115 КК. Апеляційна інстанція цей вирок залишила без зміни. У касаційному порядку справа не переглядалася.

Однак, слід звернути увагу на те, що, як і у попередньому прикладі, встановлені судом фактичні обставини свідчать, що Баланюк Н.В. та Баланюк О.Й. вчинили підготовку до інкримінованого їм злочину, а не замах на його вчинення. Крім того, суд не визначився, яка форма співучасті мала місце у цьому випадку і кваліфікував дії замовників без посилання на відповідну частину ст. 27 КК.

Умисне вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб (п. 12 ч. 2 ст. 115 КК)

Визнання підвищеної суспільної небезпеки умисного вбивства, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, зумовлено тим, що при груповому здійсненні злочину інтересам суспільства заподіюється, як правило, більша шкода, ніж злочинном, вчиненим однією особою. Сумуючи свої дії, підтримуючи один одного інтелектуально, діючи групою, злочинці одержують можливість вчинити такі посягання, які один здійснити не в змозі.

До об'єктивної сторони вбивства, вчинюваного за попередньою змовою групою осіб (звичайно, з огляду на конкретні обставини справи), відносяться всі дії, які учасники групи вважали за необхідне виконати безпосередньо на місці вчинення злочину з метою досягнення злочинного результату, якщо ці дії у їх сукупності до цього результату призвели. Вирішальним у визначенні, є особа співвиконавцем чи ні, – являється не обсяг вчинених нею дій, а їх взаємозв'язок та взаємна узгодженість з діями виконавця (інших співвиконавців) і загальна їх спрямованість на заподіяння потерпілому смерті, а також те, чи його дії у сукупності з діями іншої особи (осіб) знаходяться у причинному зв'язку зі злочинним результатом.

Група відзначається не лише кількісним показником, але і якісним – наявністю попередньої змови між її учасниками, їх домовленістю щодо спільного вчинення злочину. Попереднім визнається зговір, який стався до початку вчинення злочину, тобто до початку виконання дій, які відносяться до об'єктивної сторони злочину (тобто не пізніше, ніж на стадії готування). Така домовленість може бути як відносно всіх обставин майбутнього злочину, так і стосовно загальних питань. При цьому стосовно позбавлення життя потерпілого зговір обов'язково повинен мати

місце, інакше відповідальність за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК настати не може.

Так, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВСУ дійшла висновку, що апеляційний суд Одеської обл. правильно кваліфікував дії Мельниченка І.С. та Савченка М.М. за пунктами 6, 12 ч. 2 ст. 115 КК і ч. 4 ст. 187 КК. У справі доведено, що 25 липня 2007 р. близько 23 год. Савченко М.М. і Мельниченко І.С., будучи в стані алкогольного сп'яніння, озброївшись металевим цвяходером, діючи спільно й узгоджено за попередньою змовою групою осіб, з метою заволодіння майном Татарчук К.Д. шляхом розбійного нападу на неї і її вбивства проникли на подвір'я, а потім зламали входні двері і вдерлися у її будинок. Знайшовши в одній з кімнат Татарчук К.Д., яка спала, вони напали на неї, застосовуючи небезпечно для її життя і здоров'я насильство. Мельниченко І.С. завдав потерпілій численних ударів кулаками в груди і живіт, від чого вона впала на підлогу, а потім Савченко М.М. і Мельниченко І.С., діючи спільно з метою вбивства, надавили на обличчя Татарчук К.Д. подушкою, перекривши їй дихання, після чого Мельниченко І.С. утримував на голові потерпілої подушку, а Савченко металевим цвяходером завдав потерпілій удару по голові. Упевнившись, що Татарчук К.Д. померла, вони обшукали її будинок та заволоділи знайденими грошима в сумі 60 грн. і з місця злочину втекли. Діями Мельниченка І.С. і Савченка М.М. заподіяно Татарчук К.Д. численні тілесні ушкодження в області голови, грудної клітки та живота, які віднесені до тяжких, небезпечних для життя в момент спричинення, і смерть Татарчук К.Д. настала від сукупності цих тілесних ушкоджень.

Колегія суддів констатувала, що усім доказам у справі щодо знаряддя злочину, характеру, мотиву, послідовності і узгодженості дій Мельниченка І.С. і Савченка М.М., обстановки в момент скоєння злочину, характеру і локалізації виявлених у Татарчук К.Д. тілесних ушкоджень, причин її смерті суд дав належну оцінку і дійшов обґрунтованого висновку, що дії Мельниченка І.С. та Савченка М.М. були заздалегідь обумовлені та спрямовані на здійснення розбійного нападу на Татарчук К.Д. із заподіянням їй тяжких тілесних ушкоджень та на її вбивство з корисливих мотивів. При цьому кожний з них виконав ту частину дій, які група вважала необхідними для реалізації спільного умислу на вбивство.

У іншій справі ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 серпня

2011 р. змінено вирок Апеляційного суду м. Києва від 15 лютого 2011 р. щодо Титаренка С.В., якого засуджено цим вирокком за ч. 1 ст. 185, пунктами 7, 12 ч. 2 ст. 115 КК, та Бута Р.В., засудженого за пунктами 7, 12 ч. 2 ст. 115 КК, та з вироку щодо них виключено рішення про кваліфікацію дій засуджених за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК.

Згідно з вирокком 1 травня 2009 р. Титаренко, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, відвів потерпілого Артеменка в глибокий парк та з метою вбивства з хуліганських мотивів почав наносити останньому удари кухонним ножом. Коли потерпілий впав, до нього підбіг Бут, який також знаходився у стані алкогольного сп'яніння, і притиснув коліном до землі та закрив рот потерпілого, позбавляючи його можливості чинити опір і кликати на допомогу, а Титаренко продовжив наносити ножом удари. В результаті 32-х несумісних із життям проникаючих колото-різаних поранень грудей та живота Артеменко помер на місці події. Після цього Титаренко обшукав труп вбитого та заволодів майном і грошима потерпілого.

Колегія суддів зазначила в ухвалі, що суд дав правильну оцінку доказам у справі і обґрунтовано визнав доведеною винуватість Титаренка й Бута в умисному вбивстві з хуліганських мотивів, оскільки вони безпричинно позбавили потерпілого життя. Також відповідають фактичним обставинам справи й висновки про те, що Бут, хоч і не вчинював дії, якими безпосередньо була заподіяна смерть потерпілому (від ножових поранень), але був одним із співвиконавців вбивства з хуліганських мотивів, оскільки, позбавляючи потерпілого можливості чинити опір під час завдання йому ударів ножом, він робив це з метою позбавити потерпілого життя, виконуючи при цьому частину того обсягу дій, яку вважав необхідною для реалізації вказаного умислу. В той же час суд не зазначив у вирокку, отже – не встановив, що засуджені заздалегідь, тобто до початку вбивства, домовились про спільне його виконання. Тому кваліфікацію дій засуджених за п. 12 ч. 2 ст. 115 КК як вбивства, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, суд правильно визнав такою, що не підтверджена по справі, і виключив її.

Умисне вбивство, вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 КК (п. 13 ч. 2 ст. 115 КК)

Пленум Верховного Суду України в абз. 4 п. 17 Постанови роз'яснив, що вбивство не може кваліфікуватися за п. 13 ч. 2 ст. 115

КК, якщо судимість за раніше вчинене вбивство знята чи погашена в установленому законом порядку, якщо на момент вчинення нового злочину минули строки давності притягнення до відповідальності за перший злочин, а у випадку, передбаченому ч. 4 ст. 49 КК, – якщо особа була звільнена судом від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Проте, деякі суди допускають помилки.

Вироком Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 5 жовтня 2011 р. Швідков С.М. засуджений за пунктами 1, 6, 13 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187 КК на 15 років позбавлення волі з конфіскацією належного йому майна.

Ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Запорізької області від 19 грудня 2011 р. вирок скасовано, справу повернуто на новий судовий розгляд.

Апеляційна інстанція, встановивши підстави для прийняття такого рішення, окрім того зазначила, що Швідков С.М. обвинувачувався органами досудового слідства у вчиненні 18 березня 2010 р. злочину, передбаченого пунктами 1, 6, 13 ч. 2 ст. 115 КК, хоча судимості за попередні злочини (у тому числі і за п. «а» ст. 93 КК 1960 р.) були погашені 27 вересня 2009 р. відповідно до ст. 89 КК. Тому колегія суддів дійшла правильного висновку, що органи досудового слідства та суд необґрунтовано застосували до Швідкова С.М. кваліфікуючу ознаку, передбачену п. 13 ч. 2 ст. 115 КК, – вбивство, «вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство».

РОЗДІЛ II
ПРАКТИКА
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ
З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

УЗАГАЛЬНЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ¹¹

**Про судову практику розгляду кримінальних проваджень щодо
злочинів проти життя та здоров'я особи за 2014 рік**
затверджено
постановою Пленуму Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 3 червня 2016 року № 3
(узагальнення підготовлено суддею Вищого
спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних
справ М. Й. Вільгушинським)
(в и т я з)

Відповідно до ст. 3 Загальної Декларації прав людини кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність. Згідно з положеннями ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та ст. 2 Конвенції по захист прав людини і основоположних свобод право на життя є невід'ємним правом людини, яке охороняється законом. Зазначені положення міжнародних правових стандартів мають універсальний характер і відображені в Конституції України. Зокрема, у ст. 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідно до ст. 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя, ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, а обов'язок держави – захищати життя людини. Формою державного захисту життя та особистої

¹¹ Використано матеріали судової практики, розташовані на офіційному веб-порталі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ: Судова практика [Електронний ресурс] // Узагальнення судової практики URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html (Дата звернення: 10.03.2017).

недоторканності людини є встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти життя і здоров'я.

Метою проведення узагальнення є виявлення складних і спірних питань застосування положень кримінального права під час судового розгляду кримінальних проваджень (справ) про злочини, передбачені розділом II Особливої частини Кримінального кодексу України (КК) «Злочини проти життя і здоров'я», та надання рекомендацій стосовно їх вирішення. Зокрема, до таких питань належать:

1) розмежування об'єктивних ознак складів злочинів умисного вбивства (ч. 1 ст. 115 КК) та умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК);

2) розмежування об'єктивних ознак складів злочинів умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК) і вбивства з необережності (ст. 119 КК);

3) встановлення змісту кваліфікуючих ознак окремих злочинів проти життя і здоров'я;

4) визначення часового проміжку, який охоплюється кваліфікуючою ознакою «одразу після пологів» в разі встановлення об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 117 КК;

5) застосування норм інших нормативно-правових актів для встановлення ознак складів злочинів, передбачених статтями 130-145 КК, які характеризуються бланкетними та відсильними диспозиціями закріплених у них кримінально-правових норм;

6) встановлення змісту ознак складів злочинів проти життя і здоров'я, які мають оціночний характер, зокрема, «тяжка образа з боку потерпілого» (статті 116, 123 КК); «сильний фізичний біль», «фізичне страждання», «моральне страждання» (ст. 127 КК); «неналежне виконання обов'язків» (статті 131, 137, 140 КК); «тяжкі наслідки» (статті 135, 137-141 КК) тощо.

Рекомендації щодо вирішення окремих проблемних питань, що виникали під час розгляду кримінальних проваджень (справ) про злочини проти життя та здоров'я, викладені у постанові Пленуму Верховного Суду України від 07 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» та в аналізі судової практики розгляду кримінальних справ про умисне вбивство з кваліфікуючими ознаками, здійсненому Верховним Судом України.

Деякі питання, пов'язані з правовою регламентацією окремих кримінально-правових інститутів, які безпосередньо стосуються

кваліфікації злочинів проти життя і здоров'я, розкриваються у постановвах Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 1 «Про судову практику у справах про необхідну оборону», від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання», від 02 липня 2004 року № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів», від 23 грудня 2005 року № 12 «Про практику застосування судами України звільнення особи від кримінальної відповідальності», від 04 червня 2010 року № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки», та ін.

Об'єктами дослідження були: узагальнення практики постановлення ухвал та вироків за результатами розгляду кримінальних проваджень за статтями 115-145 КК, здійснені судами апеляційної інстанції; копії судових рішень, постановлених за результатами розгляду відповідних судових проваджень, а також тексти судових рішень з бази даних Єдиного державного реєстру судових рішень за 2014-2015 роки.

1. Судова статистика кримінальних проваджень про злочини проти життя та здоров'я особи

Для вивчення стану практики розгляду кримінальних проваджень про злочини проти життя та здоров'я було використано дані судової статистики судів першої та апеляційної інстанцій за 2014 рік.

Так, за 2014 рік за вчинення злочинів, передбачених статтями 115-145 КК, стосовно 22 461 осіб ухвалено судові рішення, які набули законної сили. Із них щодо 12 118 осіб ухвалено обвинувальні вирoki, 64 особи виправдано. Також стосовно 207 осіб постановлено ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру. Щодо 10 072 осіб кримінальні провадження закрито, у тому числі стосовно 1 особи кримінальне провадження закрито за відсутністю події складу злочину; відносно 148 осіб – у зв'язку з постановленням ухвали про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі дійового каюття обвинуваченого; стосовно 3 294 осіб – з постановленням ухвали про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі примирення винного з потерпілим; щодо 37 осіб – на підставі ухвали про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки; стосовно 39 осіб – зі звільненням від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки. Щодо 12 неповнолітніх кримінальні провадження були

закриті у зв'язку зі застосуванням примусових заходів виховного характеру. Також стосовно 80 осіб кримінальні провадження були закриті на підставі застосування до них амністії. Підставою для закриття кримінального провадження щодо 82 осіб стала смерть обвинуваченого. 3 інших підстав були закриті кримінальні провадження щодо 6 359 осіб.

Досліджуючи практику призначення покарань за вчинення злочинів проти життя та здоров'я, необхідно зазначити таке. Покарання у виді довічного позбавлення волі призначалось 24 особам, засудженим за умисне вбивство за обтяжуючих обставин (ч. 2 ст. 115 КК). Стосовно 2 081 особи призначено основне покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Зокрема, цей вид покарання призначався за вчинення: 1) умисного вбивства без обтяжуючих обставин – стосовно 621 особи; 2) умисного вбивства за обтяжуючих обставин – щодо 221 особи; 3) умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання, – щодо 7 осіб; 4) умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини – щодо 3 осіб; 5) умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони – стосовно 24 осіб; 6) вбивства через необережність – щодо 51 особи; 7) умисного тяжкого тілесного ушкодження – стосовно 964 осіб; 8) умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження – щодо 127 осіб; 9) умисного тяжкого тілесного ушкодження, заподіяного в стані сильного душевного хвилювання – стосовно 2 осіб; 10) умисного легкого тілесного ушкодження – стосовно 28 осіб; 11) побоїв та мордування – щодо 3 осіб; 12) катування – щодо 7 осіб; 13) необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження – стосовно 4 осіб; 14) погрозу вбивством – щодо 5 осіб; 15) залишення в небезпеці – стосовно 9 осіб; 16) ненадання допомоги особі, яка перебуває у небезпечному для життя стані, – щодо 2 осіб; 17) неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником – стосовно 1 особи (*тут і далі використано дані затвердженого ДСА звіту про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання*).

Покарання у виді обмеження волі призначалось стосовно 245 осіб. Зокрема, за умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень в разі перевищення меж необхідної оборони – щодо 13 осіб; умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, та умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони –